ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ

(ਡੀ.ਈਐੱਲ.ਈਡੀ.)

ਕੋਰਸ-501

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ:

ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭ

ਬਲਾਕ-1

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ

ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ

ਏ-24/25, ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਆ, ਸੈਕਟਰ-62,

ਨੋਇਡਾ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਨਗਰ, ਯੂਪੀ-201309

ਵੈਬਸਾਈਟ: **www.nios.ac.in**

ਲਰਨਰ ਸਪੋਰਟ ਸੈਂਟਰ ਟੋਲ ਫਰੀ ਨੰਬਰ:1800 180 9393, ਈ-ਮੇਲ : **lsc@nios.ac.in**

Declaration/Disclaimer

This is translated version of D. El. Ed. course material available in English medium at www.dled.nios.ac.in. All care and diligence has been ensured while translating to ensure sanctity of material, however, in case of any kind of divergence/translation/meaning the source version i.e. material in English medium shall prevail.

ਘੋਸ਼ਣਾ

ਇਹ ਡੀ. ਏਲ. ਏਡ .ਲਈ www.dled.nios.ac.in ਤੇ ਉਪਲਬਦ ਕੋਰਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ. ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਵੇਗਾ.

ਕਰੈਡਿਟ ਅੰਕ (4=3+1)

ਬਲਾਕ	ਇਕਾਈ	ਇਕਾਈ ਦਾ ਨਾਂ	ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਿਐਨ ਘੰਟੇ		ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਧਿਐਨ
			ਸਮੱਗਰੀ	ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ	
ਬਲਾਕ-1: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ	ਯੂ 1	ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-1	4	2	ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ
	ਯੂ 2	ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-2	5	3	ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਐੱਨਸੀਐੱਫ 2005 ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।
	ਯੂ 3	ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਜੋਂ	4	2	ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਆਰਟੀਈ ਕਾਨੂੰਨ 2009 ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ
	ਯੂ 4	ਯੂਈਈ ਦਾ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਢਾਂਚਾ	4	2	ਝਾਰਖੰਡ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਢਾਂਚਾ
ਬਲਾਕ-2: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ-1	ਯੂ 6	ਯੂਈਈ-2: ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (ਐੱਸਐੱਸਏ)	5	3	ਸਬੰਧਿਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਅਨੁਭਵ
	ਯੂ 7	ਯੂਈਈ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	6	3	

ਬਲਾਕ– 3:ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ	ਯੂ 8	ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ	6	3	ਇੱਕ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਗੁਣਵੱਤਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ
	ਯੂ 9	ਵੰਚਿਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ	5	3	ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐੱਸਸੀ/ਐੱਸਟੀ/ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ।
	ਯੂ 10	ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼	5	2	
		ਟਿਊਸ਼ਨ	15		
		ਕੁੱਲ	15	26	30

ਕੁੱਲ ਜੋੜ 64+26+30=120 ਘੰਟੇ

ਬਲਾਕ 1

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ:

ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ

ਬਲਾਕ ਇਕਾਈਆਂ

ਇਕਾਈ 1 ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ–1

ਇਕਾਈ 2 ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ -2

ਇਕਾਈ 3 ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਜੋਂ

ਇਕਾਈ 4 ਯੂਈਈ ਲਈ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਢਾਂਚਾ

ਬਲਾਕ ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਲਾਕ 1 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋਗੇ। ਇਸ ਬਲਾਕ ਵਿੱਚ ਚਾਰ (4) ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਪ ਸੈਕਸ਼ਨ ਹਨ।

ਇਕਾਈ-1 ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖੋਗੇ। ਗੁਰੂ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ। ਉੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋਗੇ। ਇਹ ਇਕਾਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਏਗੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਕਾਈ-2 ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ (1948-2005) ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕੋਗੇ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਕਰਨ ਅਤੇ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਕਾਈ-3 ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਤਹਿਤ ਯੂਈਈ ਦੀ ਲੋੜ, 86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ, ਆਰਟੀਈ ਕਾਨੂੰਨ 2009 ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰ।

ਤੁਸੀਂ ਆਰਟੀਈ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਤੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋਗੇ। (ਅਨੁਛੇਦ 45, 86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸੋਧ, ਆਰਟੀਈ 2009)

ਇਕਾਈ-4, ਤੁਹਾਨੂੰ ਯੂਈਈ ਦੀ ਸੰਗਠਨ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਐੱਨਸੀਈਆਰਟੀ, ਐੱਸਸੀਈਆਰਟੀ, ਐੱਸਆਈਈਆਰਟੀ, ਐੱਸਈਆਈਐੱਮਟੀ, ਡੀਆਈਈਟੀਜ਼, ਬੀਆਰਸੀਜ਼, ਸੀਆਰਸੀਜ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ।

ਸਮੱਗਰੀ

ਲੜੀ ਨੰਬਰ	ਇਕਾਈ ਨਾਂ	ਪੇਜ਼ ਨੰਬਰ
1	ਇਕਾਈ 1: ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ–1	1
2	ਇਕਾਈ 2:ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ–2	29
3	ਇਕਾਈ 3:ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਜੋਂ	53
4	ਇਕਾਈ 4:ਯੂਈਈ ਲਈ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਢਾਂਚਾ	83

ਇਕਾਈ 1: ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-1

Notes

ਸੰਰਚਨਾ

1.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

1.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

1.2 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਵਿਵਰਣ

1.2.1 ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ

1.2.2 ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ

1.2.3 ਅੱਜ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ

1.2.4 ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ

1.3 ਅੱਜ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਉਤਪਤੀ: ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

1.3.1 ਮੈਕਾਲੇ'ਜ਼ ਮਿੰਟ

1.3.2 ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ

1.3.3 ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ

1.3.4 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ

1.3.6 ਹਰਟੌਗ ਕਮੇਟੀ

1.3.7 ਸਪਰੂ ਕਮੇਟੀ

1.3.8 ਅਬੌਟ-ਵੁੱਡ ਰਿਪੋਰਟ

1.3.9 ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

1.3.10 ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ

1.4 ਆਓ ਸਮੇਟੀਏ

1.5 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਪਾਠ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ

1.6 ਇਕਾਈ-ਸਮਾਪਤ ਅਭਿਆਸ

Notes

1.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰਬਵਿਆਪੀ (ਯੂਈਈ) ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਚਿੰਤਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਈਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਿਲੀਨਿਯਮ ਵਿਕਾਸ ਟੀਚੇ (ਐੱਮਡੀਜੀਜ਼) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਕਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ 15 ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ (ਇਹ ਸਮਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ)। ਭਾਰਤ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਯੂਈਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਫਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਿਹਤਰ ਦਾਖਲਾ, ਰੱਖ ਰਖਾਅ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਪਾਤ, ਉੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ, ਬਿਹਤਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ ਲਈ ਵੱਡੀ ਅਬਾਦੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਖਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ, ਐੱਨਏਈਪੀ, ਡੀਪੀਈਪੀ, ਐੱਸਐੱਸਏ, ਆਰਟੀਈ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਡੇ ਲੱਖਾਂ ਬੱਚੇ ਅਜੇ ਵੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ 2015 ਤੱਕ ਲਗਪਗ 10 ਲੱਖ ਅਸਿੱਖਿਅਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਪਨ ਸਕੂਲਿੰਗ ਦੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਡਿਪਲੋਮਾ (ਡੀ.ਈਐੱਲ.ਈਡੀ) ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੋਰਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਇਕਾਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇਏਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਵਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵਕਾ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਉਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਨਤਾ ਦੇ ਦਿਨ ਬ ਦਿਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ

ਹਿਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਛਪਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਵਿਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ਆਈਸੀਟੀ) ਉਪਲੱਬਧ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਅਤੀਤ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਇਹ ਇਕਾਈ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਦੇਖਾਂਗੇ।ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਾਂਗੇ।ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਸੀਂ 1947 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਏ।

1.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ’ਤੇ ਚਰਚਾ,
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ,
- ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ,
- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ,
- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ’ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ’ਤੇ ਚਰਚਾ।

1.2 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਵਿਵਰਣ

17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕਈ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਸੂਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੇਰਵੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਮੌਤ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਵੈ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁੱਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਹ

Notes

ਜੀਵਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਪੜਾਅ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਗਿਆਨ ਨੂੰ 'ਤੀਜੀ ਅੱਖ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ*(1)। ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਤ ਸਹੀ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ' *(2) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ *(3)। ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜੜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ, ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਧਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਖਿਰਕਾਰ ਸਾਡੀ ਮੁਕਤੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -ਮੁਕਤੀ›1*(4)। ਨਿਤੀਸ਼ਕਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਹਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਜਾਨਵਰ ਹਾਂ।"* (5)। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

- (1) ਗਿਆਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਹੈ। (ਸੁਭਾਸ਼ਿਤਤਨਾਸੰਦੋਹਾ, ਪੇਜ਼ 194)

- (2) (ਬੁੱਧੀਰਸੀਯ ਬਲ ਤਸਯ)

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- (3) (ਸਾ ਵਿਦਿਆ ਯਾ ਵਿਮੁਕਤੇ !)

ਸਿੱਖਿਆ ਨਿਮਰਤਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ।

- (4) (ਵਿਦਿਆ ਦਦਾਤਿ ਵਿਨਯਮ, ਵਿਨਯਦਾਤਿ ਪਾਤਰਮ !

ਪਾਤਰਾਵਾਧਾਨਮਾਪਨੌਤੀ, ਧਨਾਧਰਮ ਤਤ ਸੁਖਮ !!)

- (5) (ਵਿਧਾਵਿਹੀਨ ਪਸ਼ੂ ! (ਭਾਰਤੁਹਰੀ: ਨਿਤੀਸ਼ਤਾਕਾ, 16) ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।)

ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਉਪਨਿਯਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ- ਦੋਨੋਂ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ। ਗਾਰਗੀ, ਅਟਰੇਈ, ਕੌਸ਼ੱਲਿਆ, ਤਾਰਾ ਦਰੋਪਦੀ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਗੀਤਵਿਧੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਪਰਕ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ

ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤਤਕਾਲ ਉਦੇਸ਼ ਸਨ। ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸੀ, ਇਤਿਹਾਸ, ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ, ਗਣਿਤ, ਵੇਦ, ਤਰਕਸ਼ਾਸਤਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਪੂਜਾ/ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ।

ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਸ ਜ਼ਰੀਏ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੀ।ਪੁੱਤਰ, ਪਤੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਵਜੋਂ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਅ ਬ੍ਰਹਮਾਚਾਰਿਆ, ਗ੍ਰਹਿਅਵਸਥਾ, ਵਾਨਪ੍ਰਸਥਾਸ਼ਰਮ (ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ) ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸਸ਼ਰਮ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਕਰਤੱਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਵੈ ਸਹਾਇਕ ਉਤਪਾਦਨ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਕਰਤੱਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਬਾਰੇ ਕਨਵੋਕੇਸ਼ਨ ਭਾਸ਼ਣ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। (1.ਅਲੰਕਾਰ, 195301-1, ਪੀਪੀ 301-3)।

ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ, ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ, ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਕਾਸ, ਨਾਗਰਿਕ ਭਾਵਨਾ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣ, ਰਖਵਾਲੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ, ਨੈਤਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ, ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਨ, ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮ, ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਜੂਨੀਅਰ/ਨਿਪੁੰਨਤਾ, ਸਿੱਖਿਆ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣਨ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਸਨ।ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਆਤਮ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ, ' ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ' ਅਤੇ 'ਆਤਮ ਸੰਜਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ' ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਸਨ। ਤਰਕ, ਦਰਸ਼ਨ, ਕਾਨੂੰਨ, ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਲਈ ਗਈ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ। ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਚਿੱਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਮਕੈਨੀਕਲ ਸਿਖਲਾਈ ਬਣ ਗਈ।ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਸਾਹਿਤਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ,

Notes

ਕੇਵਲ ਰੱਟਾ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਕਾਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਗਜ਼, ਛਪਾਈ ਆਦਿ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਵੈ ਸੁਧਾਰ ਦੀ 'ਜੀਵੰਤ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ' ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਸਦਭਾਵਨਾਪੂਰਵਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਉਪਯੋਗੀ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਨਾਲ ਹੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਪਰਖੋ-1

ੳ. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਕੀ ਸੀ ?——

ਅ. ਛਪਾਈ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?———

~~ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ~~ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ

1.2.1 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਰੂਕੁਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਧਿਐਨ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸ਼ਰਮ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਬੋਰਡਿੰਗ ਸਕੂਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਾਹੇ ਉਹ ਗਰੀਬ ਜਾਂ ਅਮੀਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ (ਪੱਖਪਾਤ ਰਹਿਤ) ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੁਦਾਮਾ ਦੋਨੋਂ ਇਕੱਠੇ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਫ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂਕੁਲ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਭਿਕਸ਼ਾ (ਮਧੂਕਾਰੀ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਗਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਨਵਤਾ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਾਤੀ ਵਰਗ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂਕੁਲ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਿਤਾ ਬਰਾਬਰ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਰੱਖਿਅਕ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ

ਸੀ। ਗੁਰੂ ਲਈ ਫੀਸ ਲੈਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਜਾਂ ਰੋਕ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਦਾਨ ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉੱਚ ਦਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂਕੁਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜੇ, ਪਰਉਪਕਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਧਨਾਡ ਵਰਗ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਗੁਰੂਕੁਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਤਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਉਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ, ਇੱਕ ਮਾਹਿਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਰਥ ਰਹਿਤ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧਕੇ ਸੀ।

ਗੁਰਬ੍ਰਹਮਾਗੁਰੂਵਿਸ਼ਨੂ ਗੁਰ ਦੇਵੋ ਮਹੇਸ਼ਵਰ

ਗੁਰੂ ਸਾਕਸ਼ਾਤ ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਤਰਮੈ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਮ.

ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ, ਹੱਥ, ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਹੀ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਛਣਾਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ) ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਐੱਲ-3 ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ Guide the side, no 'sage on the stage' ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ (ਮਤਲਬ ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਮੰਚ 'ਤੇ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਮਹਾਤਮਾ)।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਬਲਿਦਾਨ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ, ਸੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

Notes

ਮੌਨੀਟਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਹੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਯੋਗ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ) ਛੋਟੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮਨੁ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵਰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਨੇ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਧਿਆਪਨ ਸਿਰਫ਼ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

1.2.2 ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ, ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ, ਇੱਕ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ, ਇੱਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਤੱਵ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹੈ 'ਨਜ਼ਦੀਕ ਬੈਠਨਾ'। ਚੇਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਮਾਨਿਯਰ ਵਿਲੀਅਮ ਵੱਲੋਂ ਰਚਿਤ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਭਜਾ ਦੇਣਾ।' ਕਠੋਪਨਿਸ਼ਦ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਦਰਣਾਇਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ 'ਤੇ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸ੍ਤੂ ਆਤਮ ਵਿਦਿਆ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ।

ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਖਿਕ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਆਖਿਆ, ਪ੍ਰਵਚਨ, ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਵੇਚਨਾ, ਪਠਨ ਅਤੇ ਪੁਨਰਕਥਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦੈਨਿਕ ਕਾਰਜ ਦੇ ਅੰਗ ਸਨ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਰਸਮੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਜਾਂ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਕੇਵਲ ਕਨਵੋਕੇਸ਼ਨ ਸਮਾਰੋਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਨਾਤਕ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਉਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਸਫਲਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੰਡਿਤ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਅਧਿਐਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਬੁੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮੱਠਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਮਰਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਗੁਰੂਕੁਲਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਬਣ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਰਜਕ, ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਅਧਿਆਪਨ, ਸੋਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਤਕਸ਼ਿਲਾ, ਨਾਲੰਦਾ, ਵਿਕਰਮਸ਼ਿਲਾ, ਵੱਲਭੀ, ਨਾਡੀਆ, ਕਾਂਚੀ, ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂਕੁਲ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮਕਤਬ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮਦਰੱਸੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜੋ ਕਿ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਲੇ ਅਤੇ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਆਈ ਜਿਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ।

1.2.3 ਅੱਜ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ

ਬੇਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਕੁਸ਼ਲਾ/ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਪਏਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੀਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ।

Notes

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ। ਇਹ ਕੁਝ ਗੁਣ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- **ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ**: ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੋਚੋ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਤ ਕਰੋ।

- **ਸੰਚਾਰਕ**: ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰੋ।

- **ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸਰੋਤਾ**: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣੋ।

- **ਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗਤਾ**: ਦੂਜਿਆ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇਮਾਨਦਾਰ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- **ਜਚਵਾਂ**: ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਕਾਰਜ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ, ਨਿੱਜੀ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।

- **ਸੰਗਠਿਤ**: ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਰੋ।

- ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਣੋ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰੋ।

- **ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ**: ਕੁਝ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜੋਦੇ ਹੋਏ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।

- **ਰਚਨਾਤਮਕ**: ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ।

- **ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ**: ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਹਮਦਰਦ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

- **ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ**: ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ।

- **ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਆਧਾਰਿਤ**: ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

- ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ।

- ਗਿਆਨਵਾਨ: ਜੋ ਖੁਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਤਤਪਰ ਹੋਵੇ।

Notes

- **ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ:** ਬਹੁਮੁਖੀ, ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ।
- **ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ:** ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਸਤੂਗਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।
- **ਵਚਨਬੱਧ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ।

ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਘਮੰਡੀ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮਾਨਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਮਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੇਸ਼ੇ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਰੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪਾਠ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

1.2.4 ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ

ਅੱਜ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਸਮਾਜ: ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅੱਜ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਦਖਲ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਉਦਾਹਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀ ਇੰਨੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਗਲੇ 100 ਸਾਲ ਦੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਕਿਵੇਂ ਦਾ ਹੋਏਗਾ ? ਪਰ ਅਗਲੇ 10 ਜਾਂ 20 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਕਿਵੇਂ ਦਾ ਹੋਏਗਾ, ਇਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ? ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ? ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ? ਕੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤ ਹੋਏਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਅੱਜ ਦੇ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਤਕਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨਵੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਮਿਸਾਲ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾ ਸਕੇ।

ਸੰਯੋਜਿਤ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਾਜ: ਆਈਸੀਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਸਾਧਾਰਨ ਹੈ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਈਸੀਟੀ ਉਪਕਰਨਾਂ ਤੱਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਰਗੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨਾਲ

Notes

ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਹੈਰਾਨਕੁੰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਰਫ਼ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਦੂਜੀ ਤਰਫ਼ ਇਹ ਇੰਨੇ ਸਸਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਨ ਦੇ ਪੱਛੜੇ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਵਰਗ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਪਣੇ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ, ਟੈਲੀਫੋਨ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ 'ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਨੈੱਟਵਰਕ ਨਾਲ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ।

7.10.2011 ਨੂੰ ਟੀਆਰਆਈ ਦੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਕੜੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾ 100 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 40 ਮਿਲੀਅਨ ਉਪਭੋਗਤਾ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੂਨ 2011 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 851.70 ਮਿਲੀਅਨ ਗਾਹਕ/ਉਪਭੋਗਤਾ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਦੇ ਸਨ, 855.99 ਮਿਲੀਅਨ ਦੇ ਕੋਲ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਸਨ। ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨੇ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 11.41 ਮਿਲੀਅਨ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਮਹਿੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਮਾਤਰ ਵਸਤੂ ਜੋ ਸਸਤੀ ਹੈ ਉਹ ਆਈਸੀਟੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ, ਉਪਯੋਗਿਤਾ, ਗੁਣਵੱਤਾ, ਸਮਰਥਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਾਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਾਲ ਜੁੜ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਹੋਵੇ ਅਸੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ।

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ

ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਵਿੱਚ, ਔਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ, ਮੰਗ 'ਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ, ਪਾਠ ਚਰਚਾ ਕਾਰਜ ਸੰਪਾਦਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਹਿਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਸਵੈ ਅਧਿਐਨ, ਮੁਕਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰੋਤ, ਔਨਲਾਈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭਾਕਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੋਏਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਰਲੀਕਰਨ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ 50 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ

ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਪਏਗਾ।ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ/ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਏਗੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਲਮੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਸਕਣ। ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਇੱਕ ਉਪਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉੱਭਰਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਅੱਜ ਦੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਆਧਾਰਿਤ, ਅਧਿਆਪਕ ਕੇਂਦਰਿਤ 3 ਆਰ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੇਂਦਰਿਤ, ਕਾਰਜ ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਰਲੀਕਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜਿਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਆਲਮੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਲਾਸ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ-ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਆਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤਹਿਤ ਖੁਦ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਭਾਜਿਤ ਕਲਾਸ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਜਨਾਵਾਦ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਮਤਲਬ ਮੁਕਤੀ (ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ, ਮੋਕਸ਼) ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹੱਲ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਢੁਕਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਵੈ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸਹਿਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਪੱਧਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਜਿਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਉਸਤਾਦ ਕਰਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਸਭ ਲੋਕ ਮਿਲਕੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ।

- **ਸਿਖਿਲਾਰਥੀ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ**: ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਖਿਲਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹੋਵੇ। ਸਿਖਿਲਾਰਥੀ ਨੂੰ ਸਰਵਉੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕਾਰਜਨੀਤੀ ਚੁਣਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਕਲਪ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ।ਨਵੀਆਂ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਵੈ ਅਧਿਐਨ, ਸਹਿਯੋਗਾਤਮਕ/ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਈ-ਲਰਨਿੰਗ ਅਤੇ ਬਲੈਂਡਿਡ ਲਰਨਿੰਗ, ਸਮੂਹ ਸਿਖਲਾਈ,

Notes

ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ, ਵਿਕਸਤ ਹੋਣਾ, ਐੱਲ-3, ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਸਿਖਿਲਾਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸੋਸ਼ਲ ਨੈੱਟਵਰਕਿੰਗ ਜਿਵੇਂ ਬਲਾਗ/ਫੇਸਬੁੱਕ/ਟਵਿੱਟਰ/ਵੈੱਬਪੇਜ਼ਿਜ਼ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ, ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਸਿਖਿਲਾਰਥੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਓ ਈ ਆਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗ, ਪਾਠ ਚਰਚਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀ ਵਰਗੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

- **ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:** ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਨਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਲੌਰੀਲਾਰਡਜ਼ ਕਰਵਸੇਸ਼ਨ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਤਰਕਪੂਰਨ ਵਿਧੀ, ਅਨੁਕੂਲ ਵਿਧੀ, ਪਰਸਪਰ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਿਧੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤਹਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਅਗਲੀ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- ਈ- ਕਲਚਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ
- ਨੈੱਟ-ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ
- ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਕਰਤਾ
- ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ
- ਟੈਕਨੋ ਪੇਡਾਗੋਗੀ (ਟੈਕਨੋ ਅਧਿਆਪਕ)
- ਮੁਲਾਂਕਣਕਰਤਾ
- ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸੋਧਕਰਤਾ
- ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਗਿਆਨੀ
- ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਕ ਜਾਂ
- ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰ

Notes

ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਹਿਤ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਇੱਕ ਦਮ ਅਲੱਗ ਹਨ। ਅੰਤ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਪਏਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

1.3 ਅੱਜ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਉਤਪਤੀ: ਪੂਰਵ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਾਲ

ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਲਈ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਿਰਜਾਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ, ਦੇਸੀ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਧਨਾਡ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਦਾਨ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ।

ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਚਾਰਟਰ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਰਸਮੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਚਾਰਟਰ (ਐਲਾਨਨਾਮੇ) ਦਾ ਨਵੀਨੀਕਰਣ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਰਾਹੀਂ ਹਰੇਕ ਵੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ 1813 ਵਿੱਚ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰਟਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਨੇ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪੁਨਰਜੀਵਨ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੇਸੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਅਲੱਗ ਤੋਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ ਜਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਣੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਿੱਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ।

1.3.1 ਮੈਕਾਲੇ ਮਿੰਟਸ (ਵਿਵਰਣ)

Notes

ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਲਈ ਬਣੀ ਸਰਵਉੱਚ ਕੌਂਸਲ (ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ) ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ, ਉਹ 1934 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਆਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਵਿਲਿਅਮ ਬੈਂਟਿਕ ਸਨ। ਮੈਕਾਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਸਾਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਸ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ: ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ ਜੋ 'ਜਨਰਲ ਕਮੇਟੀ ਔਨ ਪਬਲਿਕ ਇੰਸਟਰੱਕਸ਼ਨ' ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸੀ, ਨੇ ਜਨਵਰੀ 1935 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੈਮੋਰੰਡਮ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਦੇਸੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਧਾਵਾਂ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਆਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ 'ਮੈਕਾਲੇ ਮਿੰਟਸ' (2) ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਦੇਸੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣ ਲਈ 100 ਸਾਲ ਲੱਗ ਗਏ ਜਦੋਂ 1937 ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਵਾਰਧਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੱਜ ਲਗਪਗ 200 ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਧਤੀ 'ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ -ਪਿਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ) ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਉੱਪਰ ਸੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਮੰਡ ਨਾਲ ਇਹ ਝੂਠਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਯੂਰਪੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਅਲਮਾਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਰਬ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਯੂਰਪੀ ਸਾਹਿਤ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਹੈ...(3)। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ "ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਉੱਚ ਵਰਗੀ ਮੂਲ ਭਾਰਤੀ ਨਿਵਾਸੀ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। (4) ਅੰਤ ਜੋ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਾਲਜਾਂ 'ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸੱਚ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੋਰਾ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਦਾਰ ਦਾਨ ਹੈ।" (5)

ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸੀਮਿਤ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੀਏ ਜੋ ਸਾਡੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਦੋਭਾਸ਼ੀਆ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗ ਜੋ ਖ਼ੂਨ ਅਤੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ

Notes

ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਵਰਗ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਿਧ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਨਾਮਾਵਾਲੀ ਨਾਲ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾਏ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਤੱਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕੇ।" (7)

ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਮਿੰਟਸ ਅਤੇ ਡਾਊਨਵਾਰਡ ਫਿਲਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਬੈਂਟਿਕ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਸਨ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਮਿੰਟਸ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਮੰਨਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀਣ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਪਰਖੋ-2

1. ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਸਪੰਦਨ ਸਿਧਾਂਤ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।——(

2. ਪੂਰਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਕਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਫੰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਿਉਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ?——

Notes

1.3.2 ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ

ਵਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ: ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਮਿੰਟਸ ਨੇ ਬੈਂਟਿਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅਗਲੇ 40 ਸਾਲ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਰਹੀ। 1853 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੰਪਨੀ ਚਾਰਟਰ ਨੂੰ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸੰਸਦ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਜਾਂਚ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਚਾਰਟਰ ਜਿਸ ਨੂੰ 1854 ਦਾ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੈਗਨਾ ਕਾਰਟਾ (ਮਹਾਅਧਿਕਾਰ ਪੱਤਰ) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ 'ਤੇ ਪਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸਦਾ ਅੱਜ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਯੂਰਪੀ ਕਲਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।ਲੋਕ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਲਈ ਜਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਰਾਜਾਂ ਬੰਗਾਲ, ਬੰਬੇ, ਮਦਰਾਸ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਨੌਰਥ ਵੈਸਟ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ ਪਬਲਿਕ ਇੰਸਟਰੱਕਸ਼ਨ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ 1857 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਕਲਕੱਤਾ, ਬੰਬੇ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਤਰ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਕੂਲ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ, ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ, ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦਾ ਨੈੱਟਵਰਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗ੍ਰਾਂਟ ਇਨ ਏਡ (ਸਹਾਇਕ ਅਨੁਦਾਨ) ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ

Notes

ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਚਿਕਿਤਸਾ, ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ, ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ।

ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਾਵੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀਕਰਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖੇ।

ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਿਆ। ਅਜਿਹਾ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਬੇਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਜਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਰਨੈਕੂਲਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਭਾਰਤੀ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਧੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆ ਗਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਪਰਖੋ-3(1)

(1) ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਨ ? ——————————————————————————— ————— ———————————————————— ————————— ————————————————

(2) ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਪੱਖ ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ——————————— ————————————— —————————————————— ——————— —————————————————————— ———

1.3.3 ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ

Notes

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਵਸਾਈਕਰਨ : ਵੁਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ (1854) ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਬੰਧੀ 1882 ਵਿੱਚ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਟਰੀਮ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਕਾਰਗਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਦੂਜੀ ਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਵਣਜ, ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਉਪਰਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਣਜ, ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਜਾਂ ਗੈਰ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਾ ਤਾਂ ਜਨਤਾ ਨੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰਕ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਰਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ 150 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ।

1.3.4 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਮਿਸ਼ਨ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਧੀਨ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ: ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ 1902 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਬੰਧਿਤ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਨਿਯਮਬੱਧ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ। 1904 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਨੂੰਨ ਤਹਿਤ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।

1.3.5 ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ

ਇੰਟਰਮਿਡੀਏਟ ਕਾਲਜ: ਅਗਲਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ 1917 ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ,ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਕਾਲਜ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵੰਡ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਮੈਟਰੀਕੁਲੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਬਾਅਦ ਲਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ, ਵਿਗਿਆਨ, ਚਿਕਿਤਸਾ, ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ, ਅਧਿਐਨ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ

ਸੀ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਬੋਰਡ ਆਫ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਂਡ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ' ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਆਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅੱਜ ਦੇ +2 ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਜੂਨੀਅਰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ।

ਸੈਡਲਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਕਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਅਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਹੇਤੂ ਬੋਰਡ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ।

1.3.6 ਹਾਰਟਗ ਕਮੇਟੀ

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ 1929 ਵਿੱਚ ਹਾਰਟਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਮੈਟਰੀਕੁਲੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੁਣ ਵੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਰੂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੁੱਟੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੱਚੇ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਜਿੱਥੇ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸੇਵਾ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ।

1.3.7 ਸਪਰੂ ਕਮੇਟੀ

ਵਿਭਿੰਨ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ: ਸਪਰੂ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ 1934 ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (ਉਸ ਸਮੇਂ-ਅਪਰ ਪ੍ਰੋਵਿੰਸ) ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਕੀਤੀ। ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪੇਸ਼ੇ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ: (1) ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਡਿਗਰੀ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (2) ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ

Notes

ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਅਵਧੀ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।(3) ਹੇਠਲੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਲਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। (4) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਡਿਗਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

1.3.8 ਅਬੌਟ ਵੁੱਡ ਰਿਪੋਰਟ

ਪੌਲੀਟੈਕਨੀਕਲ: 'ਸੈਂਟਰਲ ਅਡਵਾਇਜ਼ਰੀ ਬੋਰਡ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ' ਨੇ 1935 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 1936 ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਾਹਿਰ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਅਬੌਟ ਅਤੇ ਵੁੱਡ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਸਲਾਹ ਦੇ ਸਕਣ। ਅਬੌਟ ਅਤੇ ਵੁੱਡ ਦੀ ਇਸ ਮਾਹਿਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ 1937 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ ਜੋ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੌਲੀਟੈਕਨੀਕਲ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੌਲੀਟੈਕਨੀਕਲ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ, ਵਪਾਰਕ ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਸਬੰਧੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜੋ ਗੈਰ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

1.3.9 ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ

ਵਾਰਧਾ ਸਕੀਮ 1937–ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ: 1937 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੱਤ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਦੇਸੀ (ਮੂਲ ਭਾਰਤੀ) ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਤੂਬਰ 1937 ਵਿੱਚ ਵਾਰਧਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਮੇਲਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਵੱਲੋਂ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 7 ਸਾਲ ਤੱਕ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇਸ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਵੇ। ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਸਤਸ਼ਿਲਪ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸੰਮੇਲਨ ਨੂੰ ਇਹ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਹੋਏਗੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਕਰ ਦੇਏਗੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾ. ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਆਪਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ 2 ਦਸੰਬਰ, 1937 ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਵਾਰਧਾ ਸਕੀਮ ਜਾਂ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਨ।

(1) ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਸੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਿਲਪ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਉਦਯੋਗ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸ਼ਿਲਪ ਕਲਾ ਦਾ ਅਧਿਆਪਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਸਮਵਯ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਰਜ ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

(2) ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਵੇਤਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

(3) ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਕਮਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਿਕ ਕਾਰਜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਅਹਿੰਸਾਤਮਕ ਵੀ ਹੋਏਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਜੀਵਕਾ ਨਹੀਂ ਖੋਹਦਾਂ ਹੈ।

(4) ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਘਰ, ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਆਧਾਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਟੀਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਥਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ।

1.3.10 ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ: ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ 1944 ਵਿੱਚ ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ 3 ਤੋਂ 6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪੂਰਵ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ। 6-11(ਜੂਨੀਅਰ ਆਧਾਰ) ਅਤੇ 11-14 (ਸੀਨੀਅਰ ਆਧਾਰ) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਰਬਵਿਆਪੀ, ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਰਧਾ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਕਰੀਅਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਆਧਾਰ ਜਾਂ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਸਨ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੋਰਸਾਂ ਲਈ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ 6 ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦਾਖਲੇ ਦੀ ਆਮ ਉਮਰ 11 ਸਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ

Notes

ਹਨ (ੳ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ (ਅ) ਤਕਨੀਕੀ। ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਡਿਗਰੀ ਕੋਰਸ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕਰੀਅਰ ਲਈ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਾਰੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਤਕਰੀਬਨ 20 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਗਠਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਆਦਿ ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਸਨ।

ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਪਹਿਲੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਪਕ ਸਕੀਮ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਪ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਹਾਈ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਕਨੀਕੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਨ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਵੇਤਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਸੁਝਾਏ ਗਏ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਸਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਠੋਸ ਆਧਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

1.4 ਸਾਰ

ਇਹ ਇਕਾਈ ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ' ਪਹਿਲੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਣੀ ਸੀ। ਸੰਸਾਰਿਕ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਸੀ। ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ, ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂਕੁਲ ਬਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਸਥਾਪਿਤ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਵੀ

ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੇਹੱਦ ਸਨਮਾਨਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਰੱਖਿਅਕ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਚਰਚਾਵਾਂ, ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇਹ ਗੁਰੂਕੁਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਗੁਰੂਕੁਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮਕਤਬ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਮੁੱਲਾ ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਸਲਾਮਿਕ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਭਾਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਚਰਚਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਝ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਾਧਿਅਮ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਸ਼ਾਸਨ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮੈਕਾਲੇ ਦੇ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਈ ਜੋ 1835 ਵਿੱਚ ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਨੇ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ ਸੰਸਦ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਬੈਂਟਿਕ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਕਾਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਲਗਪਗ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲਈ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੱਖਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਵੂਡਜ਼ ਡਿਸਪੈਚ (1853) 'ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸੰਰਚਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਵੁੱਡ ਦਾ ਡਿਸਪੈਚ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਲੇਖ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1902 ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਲਈ ਬਣੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਹਾਰਟਗ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸਪਰੂ ਅਤੇ ਐਬਾਟ-ਵੁੱਡ ਰਿਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ (ਵਾਰਧਾ ਸਕੀਮ) 'ਤੇ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰਜੈਂਟ ਕਮੇਟੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਨਾਲ ਹੈ, 'ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ

Notes

ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਚਕ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਪਕ ਸਕੀਮ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸੋਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

1.5 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. Altekar, A. S.(1951) Education in Ancient India, Nand Kishore & Bros,

Educational Publishers(Fourth Edition), Banaras

2. Govt. of India (1965) Minute by the Hon'ble T. B. Macaulay, dated the 2nd

February 1835: Bureau of Education. Selections from Educational Records,

Part I (1781-1839). Edited by H.Sharp. Calcutta: Superintendent,

Government Printing, 1920 (Reprint). Delhi: National Archives of India,

1965, 107-117.

3. Macaulay's Minute, 1835. Ibid, (p.10)

4. Macaulay's Minute, 1835. Ibid, (p.12)

5. Macaulay's Minute, 1835, Ibid, (p.24)

6. Macaulay's Minute, 1835, Ibid, (p.34)

7. Education Commissions and Committees in Retrospect, http://

www.education.nic.in/cd50years/g/W/16/0W160301.htm (Retrieved on

15.08.2011).

Notes

8. Report of the University Education Commission, (Radhakrishnan

Commission), 1948-49, Vol. I, PP. 20-21. See also Report of the Secondary

Education Commission, (Mudliyar Commission), 1952, p. 11.

9. Report of the University Education Commission, Vol. I, op. cit., pp. 22-23

and Report of the Secondary Education Commission, op. cit., pp. 11-13.

See also

10. Mukherji, S. N. (1966): **History of Education in India** (pp. 167-68.)

11. Mukherji, op. cit., (pp. 187-189)

12. Ibid., (pp. 13-14)

13. Report of the Secondary Education, Commission, op. cit. (pp. 14-15)

14. Nurullah Syed and Naik J.P.(1951): "A History of Education in India,"

Macmillan, Bombay.

15. Chaube, S.P., "History of Indian Education, "Vinod Pustak Mandir, Agra,

2005.

16. Wardha Education Scheme, 1937

http://www.education.nic.in/cd50years/g/52/4U/524U0101.htm

17. The Sargent Report (1944) in Ram Nath Sharma, Rajendra Kumar Sharma

(1996), *History Of Education In India*, Atlantic Publishers & Distributors,

ISBN 8171565999, http://books.google.com/?id=yqtAAgS3NSEC

18. http://en.wikipedia.org/wiki/MagnaCarta

1.6 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

1) ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਗੁਣ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋਗੇ ?ਕਿਉਂ ? ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ।

2) ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰੋ। ਪਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਕਰੋ। ਅਜਿਹਾ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ।

ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-2

Notes

ਇਕਾਈ 2 ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-2

ਸੰਰਚਨਾ

2.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

2.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

2.2 ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ

2.2.1 ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (1948-49)

2.2.2 ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ (1952)

2.2.3 ਮਹਿਲਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮੇਟੀ (ਦੁੱਗਾਬਾਈ ਦੇਸ਼ਮੁੱਖ ਕਮੇਟੀ) (1958)

2.2.4 ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66)

2.2.5 ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ (1992)

2.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ

2.3.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1986

2.3.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1992

2.3.3 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ

2.4 ਆਠ ਸਾਲਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ

2.5 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਐੱਫ.)

2.5.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਐੱਫ.) 2995

2.5.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਸੁਝਾਅ

2.6 ਸਿੱਟਾ

2.7 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

2.8 ਅੰਤਿਮ-ਇਕਾਈ ਅਭਿਆਸ

2.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਪਹਿਲੀ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ) ਅਤੇ ਗੁਰੂ (ਅਧਿਆਪਕ) ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਸੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਜੋ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ 'ਤੇ ਖਰਾ ਉਤਰੇ। 26 ਜਨਵਰੀ, 1950 ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ 'ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਏਗੀ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ 10 ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ।'

ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-2

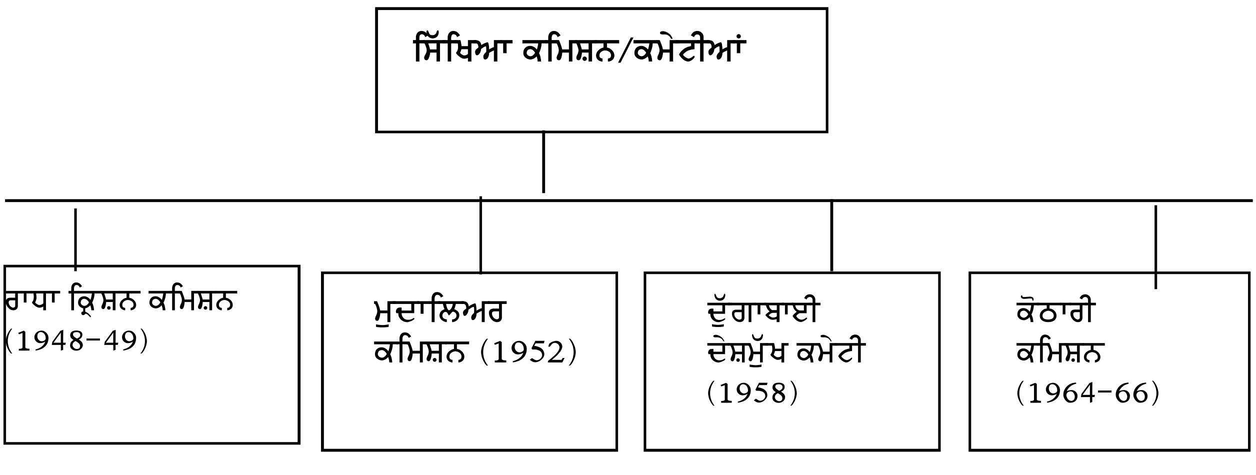

ਚਿੱਤਰ 2.1 ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ/ਕਮੇਟੀਆਂ

ਤੁਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ, ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ 1968, 1986, ਅਤੇ 1992 ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ 2005 ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ 'ਤੇ

ਵੱਡਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਨਰਨਿਰੀਖਣ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ।

2.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ:

- ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ 2005 ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 2005 ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਰਜ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ
- 8 ਸਾਲਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ (5 ਸਾਲ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ 3 ਸਾਲ ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ) ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।

2.2 ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ

Notes

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਗਠਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ/ਕਮੇਟੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ।

- ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (1948-49)
- ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ (1952)
- ਮਹਿਲਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮੇਟੀ (1958)
- ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66)
- ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ

2.2.1 ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (1948-49)

ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਗਠਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1948 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਐੱਸ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲ, ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸਬੰਧੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਧਿਆਪਨ, ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ (ਅਧਿਐਨ ਸਮੇਂ) ਬਿਨਾਂ ਭੇਦਭਾਵ ਨਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਹਿਤ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ, ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਲਈ ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗ੍ਰਾਂਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਗਠਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੁੰਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਸ਼ਾ ਮਿਲੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਆਧਾਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.2.2 ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ (1952-53)

ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਗਠਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1952 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਵਾਮੀ ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਸੰਗਠਨ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅ

ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਹਿ ਸਬੰਧ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਅਤੇ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਲਈ ਉਪਾਅ ਸੁਝਾਉਣਾ ਸੀ।

ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ:

1) ਇੱਕ ਅਲੱਗ ਬੋਰਡ ਦੇ ਅਧੀਨ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐੱਸ.ਐੱਲ.ਸੀ. (ਮੈਟਰੀਕੁਲੇਸ਼ਨ) ਜਾਂ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਕਲਾਸ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 2 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਏਗਾ।

2) ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤੇ ਸੰਬਧਿਤ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗ੍ਰੈਜੁਏਟਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਿਲਾਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਾਲਜਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਮ ਕਾਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਿਫਰੈਸ਼ਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਘੂ/ਲੰਬੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕਰਨਗੇ।

ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਸਿਖਲਾਈ ਕਾਲਜ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸੋਧ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਹਰੇਕ ਕਾਲਜ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਸਕੂਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਮੁਫ਼ਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਜਬਰਦਸਤ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ 'ਤੇ।

2.2.3 ਮਹਿਲਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮੇਟੀ (ਦੁੱਗਾਬਾਈ ਦੇਸ਼ਮੁੱਖ ਕਮੇਟੀ) (1958)

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ (ਜੋ ਲਗਪਗ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅੱਧੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਨ) ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇੱਕ ਤਰਜੀਹ ਬਣੀ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਏਗਾ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘੱਟ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਜੁਲਾਈ, 1957 ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਚੁਣੇ ਪੈਨਲ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ,

ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿ ਕੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਵਿਅਤੀਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਢੁਕਵੀਂ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।’ 1957 ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਆਇਆ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਈ 1958 ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ’ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੁੱਗਾਬਾਈ ਦੇਸ਼ਮੁੱਖ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਜੋ 1958 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ, ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਨੂੰ ਉੱਚ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਹਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਅਲੱਗ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੋਵੇ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਇੱਛਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਾਵਾਂ, ਕਰੈਂਚ, ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੌੜ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ’ਤੇ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲ ਸਕੇ।

2.2.4 ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66)

ਵਿਭਿੰਨ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਟਿਕਾਊ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਜਾਣ। ਅੰਤ 1964 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡਾ. ਡੀ.ਐੱਸ. ਕੋਠਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਖਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ’ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣਾ ਸੀ।

ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਖੇਤਬਾੜੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਸੱਤ ਕਾਰਜ ਬਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਤ ਕਾਰਜ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਰਜ ਬਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

Notes

ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ।

ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜਿਕ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ ਦਾ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀਦਾਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਇਹੀ ਆਧਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਟੀਚਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ:

1. ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ੳ) ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣਾ

ਅ) ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਅਭਿੰਨ ਭਾਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ

ੲ) ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀਕਰਨ

ਸ) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ।

2) ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ੳ) ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ

ਅ) ਸਵੈ ਅਧਿਐਨ ਵਰਗੇ ਰਵੱਈਏ, ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ੲ) ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ

ਸ) ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

3) ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ੳ) ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀ

ਅ) ਸਾਰੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ੲ) ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼

ਸ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁਦਾਇਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ

4) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

Notes

ੳ) ਨੈਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਨਾ

ਅ) ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ,

ੲ) ਮੌਨ ਧਾਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ,

ਸ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਦੇ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ।

ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਰਿਪੋਰਟ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਸਮੀਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਐਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਾਤ, ਧਰਮ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸਮੂਹਿਕ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਲੋੜੀਂਦੇ ਉਪਾਅ ਸੁਝਾਏ ਜੋ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ:

- ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਉਮੀਦ ਆਧਾਰਿਤ ਢਾਂਚਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਲਾਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ, ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਆਂਢੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ।

- ਸਮੂਹਿਕ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ 10 ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੜਾਅ ਰੂਪ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਟਿਊਸ਼ਨ ਕਰ, ਕੈਪੀਟੇਸ਼ਨ ਫੀਸ ਆਦਿ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣਾ।

- ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ:

– ਮੂਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ

– ਆਮ/ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸੰਗਠਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ

– ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰਿਫਰੈਸ਼ ਅਤੇ ਸੋਧ ਕਰਨੀ

– ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਿਧੀਆਂ

– ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਭਾਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਅਭਿਆਸ

– ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਨੀ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋ ਜਾਏ।

ਪਿਛਲੇ 50 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੈ।

2.2.5 **ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ** (1992)

1992 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰੋ. ਯਸ਼ਪਾਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਝ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਸੁਝਾਉਣੇ ਸਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬੋਝ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ’ਤੇ ਬੋਝ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਰੁੱਟੀਪੂਰਨ ਹੈ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਘੱਟ ਸਮਰੱਥ ਹਨ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਬੋਝ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਯੋਗਤਾ/ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨਾਂ ਜਾਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਗਿਆਨ ਵਿਸਫੋਟ ਅਤੇ ‘ਫੜ ਲੈਣਾ’ ਨਾਲ ਹੈ।

ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਆਪਕ, ਐਜੂਕੇਟਰ ਅਤੇ ਮਾਹਿਰ ਖੁਦ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਣ। ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ।

ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਸਕਾਰਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਬੱਚੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਆਨੰਦਪੂਰਨ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਸਮੂਹਿਕ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗਾਤਮਕ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਜਾਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਮਤ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਬਸਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾਏ। ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿ ਕਾਰਜ ਦੇ ਬੋਝ ਥੱਲੇ ਦਬਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਉੱਚ ਮੁੱਢਲੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਕਾਰਜ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ ਗੈਰ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਘਰ 'ਤੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਚੱਕਰੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਧਾਰਨਾ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਅਨੁਭੂਤੀਆਂ, ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵੀਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੋਵੇ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਸਮਝ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਸਕਣ। ਕਲਾਸ ਛੇਵੀਂ ਤੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਬਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਨਿੱਜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਨਿਯਮ ਕਠੋਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਿੰਡ, ਖੰਡ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਸਕਣ।

ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ:

1) ਸਕੂਲ ਗ੍ਰੇਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ

Notes

2) ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

3) ਉਪਸਥਿਤੀ (ਹਾਜ਼ਰੀ) ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

4) ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮਾਨਕ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਭਾਗਤਾ, ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉਪਲੱਬਧੀ, ਕਲਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਕਲਾ, ਕਾਰਜ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਹੋਰ ਕਾਰਜ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਭਵ ਜਾਂ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇੱਕ ਕਠੋਰ, ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤੁੰਸ਼ਟੀਜਨਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਵਿੱਚ ਸਵੈ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਅਵਧੀ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਡਿਗਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਸਾਲ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ/ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਦੇ ਬਾਅਦ 3 ਸਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਵੇ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਸਿੱਖਿਆ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਉੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਨ।

2.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ (ਐੱਨਈਪੀ)

ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਭਾਰਤ ਜੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਸੀ, 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

2.3.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1968

Notes

ਪਹਿਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66) ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਐਲਾਨ 1968 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣ ਲਈ 'ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪੁਨਰਸੰਰਚਨਾ' ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਵਸਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨੀਤੀ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਥ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤਾ ਗਈ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ:

1) **ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ:** 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ, ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਬਾਲਕ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਧਾਰਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2) **ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਮਿਹਨਤਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ:** ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਸੇਵਾ ਸ਼ਰਤਾਂ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਬਲ ਦੇਣਾ।

3) **ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ:** ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤ੍ਰੈਭਾਸ਼ਾ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ।

4) **ਸਿੱਖਿਆ ਅਵਸਰਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ:** ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਤਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਵਸਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ, ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਰਿਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੁਵਿਧਾ ਵੰਚਿਤ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ।

5) **ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਕਰਨਾ:** ਜਨ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਕਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਾਤਮਕ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਸੰਯੋਜਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

6) **ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ:** ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਲਈ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ।

7) **ਗੇਮਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਰੀਰਿਕ ਸਵੱਸਥ ਅਤੇ ਖੇਡ ਕੁਸ਼ਲ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਗੇਮਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

8) **ਪਾਰਟ ਟਾਈਮ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਾਚਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ:** ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਰਟ ਟਾਈਮ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਾਚਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਉਸੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਹਨ।

ਲਗਪਗ ਦੋ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਦਿਸ਼ਾ ਮਿਲੀ, ਹੌਲੀ ਪਰ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਪੱਧਤੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ।

2.3.2 **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ**, 1986

ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਦਸ ਸਾਰ ਭਾਗ ਤੱਤ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਮ ਸਾਰ ਤੱਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਹਨ ਜੋ ਲਚਕੀਲੇ ਹਨ। ਆਮ ਸਾਰ ਤੱਤ ਤਹਿਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਲਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਭਾਲ, ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਕਵਾਟਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ, ਲਘੂ ਪਰਿਵਾਰ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੁਭਾਅ ਆਦਿ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਵੇ।

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਸਿਰਫ਼ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਬੋਧ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਸੀ। ਯੋਜਨਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਜਨਮ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰਿਤ/ਉਤਪੰਨ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ।

ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ:

1) ਆਮ ਸਿੱਚਿਆ ਸੰਰਚਨਾ

2) ਦਸ ਕੋਰ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ

Notes

3) ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਵਸਰ

4) ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ

5) ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ

6) ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ

7) ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੱਧਰ

8) ਗਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕ ਨਵੋਦਿਆ ਵਿਦਿਆਲਿਆ

9) ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀਕਰਨ

10) ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ

11) ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਧ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ

12) ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਸਨ। ਜਲਦੀ ਹੀ 1992 ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹੇਤੂ ਉੱਚ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

2.3.3 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ

ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਰੋਕਾਰ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਐਲੀਮੈਂਅਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਜੋ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

- **ਘੱਟ ਦਾਖਲਾ:** ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਦਾਖਲਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੱਚੇ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਭੌਤਿਕ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

- **ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ (ਡਰਾਪ ਆਊਟ ਦਰ) :** ਬੱਚੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਡਰਾਪ ਆਊਟ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੜਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਘਰ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

Notes

- ਘੱਟ ਯੋਗ ਜਾਂ ਅਸਿੱਖਿਅਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕਾਰਨ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪੇਂਡੂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣਾ।

- ਪੇਂਡੂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਠਿਨਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਹਿਤ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਫਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ਪਹਿਲਾਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਰਜ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

- ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਬਦਲਣਾ।

- ਅਸਮਾਨਤਾ-ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਸ਼ਹਿਰੀ-ਪੇਂਡੂ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਆਦਿ।

- ਸੂਚਨਾ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਮਨੋਵਿਰਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ

2.4. ਅੱਠ ਸਾਲਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ

ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਰਚਨਾ

ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਰਚਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਏਗੀ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਉਦੇਸ਼ 10+2+3 ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਵਸਥਾ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਹਿਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ 10+2+3 ਰੂਪ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਰਚਨਾ 'ਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਸ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ, ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ, ਅਤੇ ਹਾਈ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਹੋਣ, ਪਹਿਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ, ਜਨਤਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦਿਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਸੈਸ਼ਨ, ਛੁੱਟੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਫੀਸ ਸੰਰਚਨਾ, ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਵਸਥਾ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਜਾਂ ਮਿਡਲ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। 10 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਅੱਗੇ ਵੰਡ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ 5 ਸਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ 3 ਸਾਲ ਦਾ ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਉੱਚ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵੰਡ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਸਕੂਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ	ਪ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	ਨਿਮਨ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	ਉੱਚ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	ਸੈਕੰਡਰੀ	ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ
ਕਲਾਸਾਂ	ਨਰਸਰੀ (ਐੱਲਕੇਜੀ/ ਯੂਕੇਜੀ)	ਕਲਾਸ 1 ਤੋਂ 5 ਤੱਕ	ਕਲਾਸ 6 ਤੋਂ 8 ਤੱਕ	ਕਲਾਸ 9 ਤੋਂ 10 ਤੱਕ	ਕਲਾਸ 11 ਤੋਂ 12 ਤੱਕ
ਸਮਾਂ	2 ਸਾਲ	5 ਸਾਲ	3 ਸਾਲ	2 ਸਾਲ	2 ਸਾਲ
ਉਮਰ ਪੱਧਰ	3 ਤੋਂ 6 ਸਾਲ	6 ਤੋਂ 11 ਸਾਲ	11 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ	14 ਤੋਂ 16 ਸਾਲ	16 ਤੋਂ 18 ਸਾਲ

Notes

ਪ੍ਰੀ ਪਾਇਮਰੀ: ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਆਮ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਿਰਮਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਰਸਰੀ, ਨਿਮਨ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਨ ਅਤੇ ਪਠਨ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ: ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਉੱਚ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਧਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਮੁੱਢਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਅੰਕ ਗਣਿਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਪੂਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ, ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਗਿਆਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਤਾਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਵਰਗ 6 ਤੋਂ 11 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ 1 ਤੋਂ 5 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 1 ਤੋਂ 4 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਏਗੀ।

ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ: ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸ 6 ਤੋਂ 8 ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ/ ਹਿੰਦੀ (ਜੇਕਰ ਹਿੰਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸ ਪੰਜਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.5 ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ

ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਮ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਵਰੂਪ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਭਿੰਨ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦਾ ਰੂਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਭਰ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਐੱਫ. 2005) ਜੋ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਾਂਗੇ।

2.5.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਐੱਫ.) 2005

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 2005 ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਫ ਐਕਸ਼ਨ (ਪੀਓਏ) ਨੇ 14

Notes

ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਦਾਖਲਾ ਅਤੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬਾਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।(ਪੀਓਏ ਪੰਨਾ 77) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 2005, ਮੁਦਾਲਿਅਰ ਕਮਿਸ਼ਨ, 1952 ਅਤੇ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ, 1966 ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 1975, 1988 ਅਤੇ 2000 ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ 1993 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਿਪੋਰਟ, ਲਰਨਿੰਗ ਵਿਦਆਊਟ ਬਰਡਨ (ਬੋਝ ਰਹਿਤ ਸਿਖਲਾਈ) ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1986 ਤੋਂ ਢੁਕਵੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸੋਧੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੀ 2005 ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ 2005 ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬੋਝ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚਾਹੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਾਧਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਲਾਈ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੁਦ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸਿਰਜਾਣਤਕ ਅਤੇ ਸੁਖਦ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੋ ਸਕੇ।

ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਅਨੁਭਵ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਚਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ੳ) ਸਕੂਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ, ਅ) ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸਿਖਲਾਰਥੀ ਰੱਟਾ ਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ, ੲ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਰਿੱਧ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਸਕੇ, ਸ) ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਚਕੀਲਾ ਬਣਾਉਣਾ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਇਸ ਬੋਧ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਸਿਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ, ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ, ਸਿਰਫ਼ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵਿਦਿਆਰੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਰਿਧ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਖਲਾਈ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਲਪਿਤ ਕਰਨੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਲੱਭਣ, ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ, ਘਰ ਤੋਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਤੋਂ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ। ਪਾਠ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵੀ 'ਹਰਬਾਰਿਸ਼ਅਨ' ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਗਿਆਨ ਰਚਨਾਵਾਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣੀ ਪਏਗੀ। ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਪਏ ਅਤੇ ਜੋ ਉਹ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਸਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਗਤ ਹੋ ਸਕੇ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰੈਭਾਸ਼ਾ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇੱਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਠ, ਲੇਖਣ, ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਾਕ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤਿੰਨ ਅਜਿਹੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ (ਲਗਪਗ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਨ' 'ਤੇ ਬਣੇ ਫੋਕਸ ਸਮੂਹ ਨੇ ਸਕੂਲ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਧਾਰਿਤ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਲੋਕ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਗਣਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਤਰਕ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਨਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੈਨਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਆ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿੱਖਿਆ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਜਨ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ‘ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ’ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ‘ਕਾਰਜ’ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਾਡੇ ਪਰੰਪਰਕਿ ਸ਼ਿਲਪਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸਰੋਤਾਂ ’ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ, ਅਧਿਆਪਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ’ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 2000 ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਨਿਰੀਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬੋਝ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਾਡੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਉਸ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ÒLearning without BurdenÓ - ਬੋਝਮੁਕਤ ਸਿਖਲਾਈ’ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਇੱਕ ਸੁਖਦ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ ਕਿ ਉਹ ‘ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ’ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧਦੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ

Notes

ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਮਨੋਵੇਗ ਇਸ ਲਈ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ੁਦ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

'ਬੋਝ ਮੁਕਤ ਸਿਖਲਾਈ' ਨਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਸਵਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਾਣਤਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਿਵੇਚਨਾਤਕ ਅਧਿਐਨ

ਬੱਚੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਲੋਚਨਾਤਕ ਨਿਰੀਖਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਨਸਿਕ ਕੌਸ਼ਲ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਨਾਲ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ, ਤਰਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਣ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕਰ ਸਕਣ। ਸਹਿਭਾਗਤਾ ਪੂਰਨ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਮੁੱਲਵਾਨ ਸਥਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਸਹਿਭਾਗਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੋਨੋਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਵੇਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਆਪਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਵੇਚਨਾਤਕ ਰੂਪਰੇਖਾ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਦੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਵੇਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਆਪਨ ਸਮੂਹਿਕ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ।

2.5.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ

Notes

ਸਿੱਖਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਉੱਭਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਤਤਕਾਲ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਐੱਨਸੀਈਆਰਟੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਧਾਰਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੱਧਤੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸੀ.ਸੀ.ਈ. (ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਮੁਲਾਂਕਣ) ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਹਿਭਾਗੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਭਾਗੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ਆਈਸੀਟੀ) ਨੂੰ ਉਚਿੱਤ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਸਮਾਂ 200 ਦਿਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਿਓਰਾ ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: (1) ਕਲਾਸ 2 ਤੱਕ ਕੋਈ ਗ੍ਰਹਿ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਕਲਾਸ ਤੀਜੀ ਤੋਂ 2 ਘੰਟੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਫ਼ਤਾ, (2) ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਜਾਂ 5 ਤੋਂ 6 ਘੰਟੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਫ਼ਤੇ, (3) ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ 2 ਘੰਟੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਜਾਂ 11 ਤੋਂ 12 ਘੰਟੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਫ਼ਤੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਜਾਂ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ। ਅੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਧਿਆਪਨ ਸਿਖਲਾਈ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਖੋਜ ਸਕਣ, ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ, ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰ ਸਕਣ ਲਈ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇੱਛੁਕ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਣ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

Notes

ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਸਹਿਭਾਗਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਸੰਦਰਭ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਧਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਧਰਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮੀਖਿਆਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ-ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀਅਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ, 2005 ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਪੱਧਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

2.6 ਸਿੱਟਾ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਠਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਯਸ਼ਪਾਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋਈਆਂ।

2.7 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

· Aggarwal, J.C., (1985), Development and Planning of Modern

Education,Vani Educational Books, New Delhi.

· Aggarwal, J.C., (1993), Landmarks in the History of Modern Indian

Education. Vikas Publishing House Pvt. Ltd. New Delhi.

Notes

· Chaube, S.P., (1988), History and Problems of Indian Education, (Second

Edition) Vinod Pustak Mandir, Agra, UP.

· Rawat, P.L., History of Indian Education Agra,UP, Ram Prasad and Sons.

· Safaya, R.N., (1983), Current Problems in Indian Education ,Delhi, 9th

Edition, Dhanpat Rai & Sons.

· Saikia, Siddheswar, (1998), History of Education in India, Mani Manik

Prakash

· Sharma, R.N., History and Problems of Education in India, Delhi, Surjeet Publications.

2.8 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

1) 1995 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ?

2) ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਠਨ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ? ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।

3) ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

4) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦੇ ਕੀ ਹਨ ?

5) ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਦੱਸੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

6) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ 2005 ਦਾ ਇਸਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ।

7) 8 ਸਾਲਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮੀਖਿਆਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕਰੂਪਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ।

ਇਕਾਈ 3 ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਾਰ

Notes

ਸੰਰਚਨਾ

3.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

3.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

3.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋੜ

3.2.1 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ 45

3.2.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨ

3.2.3 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 86ਵੀਂ ਸੋਧ

3.2.4 'ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ: 2009 (ਆਰ.ਟੀ.ਈ. ਐਕਟ, 2009)

3.2.5 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ

3.3 ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

3.4 ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

3.5 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਭਾਵ

3.6 ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੀ ਨਿਯਮਾਵਲੀ

3.6.1 ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਗ

3.6.2 ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ

3.6.3 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ

3.6.4 ਰਿਕਾਰਡ ਦਾ ਰੱਖ ਰਖਾਅ

3.6.5 ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ

3.6.6 ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ

3.6.7 ਅਧਿਆਪਕ

3.6.8 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਪਨ

3.6.9 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ

3.7 ਸਿੱਟਾ

Notes

3.8 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

3.9 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

3.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 74.04 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਰਲ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 93 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਰ 63.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

ਇਕਾਈ-1, ਇਕਾਈ-2 ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰੂਪਰੇਖਾ 2005 ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਜ਼ੋਰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਉੱਭਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009' ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਨੇ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। 1948 ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਜੋ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ 'ਮਾਨਵ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ' ਅਤੇ 1959 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ 'ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ' ਨਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਅਜਿਹੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਈ ਸੌ ਲੱਖ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹੇ। ਜੋ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾ ਸਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦੀ ਦਰ ਜਾਂ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ ਦੀ ਦਰ ਕਾਫੀ ਉੱਚੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਅਗਸਤ 2009 ਵਿੱਚ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ' ਪਾਸ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਕਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ ਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕੀ ਹੈ।

Notes

3.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ:

- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਟੀਚਿਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- 86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲੋਂ 'ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਵਲੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।
- ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।

3.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋੜ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਹਿਤ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਹਿਲੀ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਕਲਾਸ ਤੱਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ ਇੱਕ ਤੋਂ ਕਲਾਸ ਪੰਜ ਤੱਕ ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਛੇਵੀਂ ਤੋਂ ਕਲਾਸ ਅੱਠਵੀਂ ਤੱਕ ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਹੈ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਬੱਚੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤ, ਧਰਮ, ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਸਮੂਹ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੋਣ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ

Notes

ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਢਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਰਥਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਸੀਂ ਉਸ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਆਂ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਨਿਆਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮਤ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3.2.2 **ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ** 45

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪਹਿਲੂ ’ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਤਹਿਤ 6–14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਗ ਰਿਹਾ। ਸਰਕਾਰੀ, ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਸਵੈਇਛੁੱਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਟੀਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

3.2.2 **ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ**

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਰਨ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਸਫੋਟ	ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਸਫੋਟ
	ਗਰੀਬੀ
	ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ
	ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ
	ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ
	ਡਰਾਪ ਆਊਟ (ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ), ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਖੜੋਤ
	ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਕਮੀ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਲਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਪੱਖਪਾਤ
	ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ
	ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ

Notes

ਚਿੱਤਰ 1 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ

ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਸਫੋਟ: ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹਰੇਕ ਬਾਲਕ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹੀ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਏ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਗਰੀਬੀ: ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣਾ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਭੇਜਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ: ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ।

ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ: ਦੂਰ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਜਨਜਾਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਈ ਆਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਥਾਨਕ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਠਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਣ। ਅੰਤ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦੇ।

ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ: ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਚਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੀ ਘਾਟ: ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਜ਼ੀਫਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣ ਸਬੰਧੀ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾ

Notes

ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਰਾਪ ਆਊਟ (ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ), ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਖੜੋਤ: ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਖੜੋਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ: ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਤੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨ ਸਰਾਪ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਪੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਸੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦੇ।

ਲਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਪੱਖਪਾਤ: ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਸਬੰਧੀ ਪੱਖਪਾਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਦੈਨਿਕ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ: ਕੁਝ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਅੱਜ ਵੀ ਘਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰ ਦਰ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਅਨਾਥ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਰ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Notes

ਗਤੀਵਿਧੀ-1

1.ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ।——

2.ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਖਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ? ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੇਖੇ ਹਨਃ•

ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਆ•

ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਪੱਕਤਾ•

ਗਿਆਨ ਪੱਧਰ•

ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ•

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਥਿਤੀ•

ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਆਕਾਰ•

ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ——

3.2.3 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 86ਵੀਂ ਸੋਧ

Notes

ਸਾਲ 2002 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ 86ਵੀਂ ਸੋਧ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਬਿਓਰਾ ਹੇਠ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ (**86ਵੀਂ ਸੋਧ**) **ਕਾਨੂੰਨ**, 2002

1. **ਛੋਟਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ** : (1) ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ (86ਵੀਂ ਸੋਧ) ਕਾਨੂੰਨ, 2002 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋਏਗਾ ਜਿਸ ਦੀ ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗਜ਼ਟ ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਕਰੇਗੀ।

2. **ਨਵੇਂ ਅਨੁਛੇਦ** 21 (**ਏ**) **ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼**: ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਅਨੁਛੇਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ: 21 (ਏ) ਰਾਜ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਜ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੇਗਾ।

3. **ਅਨੁਛੇਦ** 45 **ਲਈ ਨਵੇਂ ਅਨੁਛੇਦ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਸਥਾਪਨਾ**: ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਅਨੁਛੇਦ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। 6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੇਠ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ 'ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ' ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ, ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਏਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੱਚੇ 6 ਸਾਲ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

4. **ਅਨੁਛੇਦ** 51 (**ਏ**) **ਦੀ ਸੋਧ**: ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 51 (ਏ) ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ (ਜੇ) ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਧਾਰਾ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ:

ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 86ਵੀਂ ਸੋਧ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ 2002 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਹਿਤ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ, ਅਧਿਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ' ਕਾਨੂੰਨ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ 2009 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ, ਦੀ ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ 86ਵੀਂ ਸੋਧ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਾਲ 2002 ਵਿੱਚ 86ਵੀਂ ਸੋਧ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਛੇਦ 21ਏ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦਾ ਸਬੰਧ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ 21 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੁਛੇਦ 21ਏ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਅਨੁਛੇਦ 21ਏ ਵਿੱਚ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

Notes

ਅਨੁਛੇਦ 51ਏ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ 10 ਮੂਲ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਧ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ 11ਵਾਂ ਮੂਲ ਕਰਤੱਵ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਕਰਤੱਤਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।ਅੰਤ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ/ਆਸ਼ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਹੁਣ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਮੂਲ ਕਰਤੱਵ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ–2

ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 86ਵੀਂ ਸੋਧ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਏਗੀ ?

————————————————————————

————————————————————————

————————————————————————

3.2.4 ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 (ਆਰ.ਟੀ.ਈ. ਕਾਨੂੰਨ, 2009)

26 ਅਗਸਤ, 2009 ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਮਾਰਗ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਏਗੀ ਕਿ ਕੋਹਲਾਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਵਿੱਚ ਛੱਤਰਪਤੀ ਸ਼ਾਹੂਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 1902 ਵਿੱਚ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 1918 ਵਿੱਚ ਵਿੱਠਲਭਾਈ ਪਟੇਲ ਨੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬੰਬੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਤਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮੁਫ਼ਤ ਹਵਾ ਅਤੇ ਜਲ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲੋਂ 1959 ਵਿੱਚ ਐਲਾਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਨੇ 1974 ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਯੂਨੀਸੈਫ ਰਿਪੋਰਟ (2005) ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ ' ਬਚਪਨ ਖਤਰੇ ਅਧੀਨ' ਅਨੁਸਾਰ 5 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ 7.2 ਕਰੋੜ

Notes

ਬੱਚੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਐਲਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਇਹ ਪਰਮ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋਗੇ:

- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ
- ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਰਤੱਵ
- ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ
- ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਭਾਵ

3.2.5 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ	ਜਿਊਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
	ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

Notes

ਚਿੱਤਰ 2: ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ

- 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਏਗਾ।

- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਫੀਸ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਏਗੀ।

- ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਏਗਾ।

- ਜੇਕਰ ਉਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ, ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਏਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਏਗਾ। ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- ਸਬੰਧਿਤ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਇੰਚਾਰਜ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਹੋਏਗੀ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਟਰਾਂਸਫਰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਜਾਰੀ ਕਰੇ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇੰਚਾਰਜ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਉਸ ’ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਤਮਕ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

- ਉਮਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੋਏਗੀ।

- ਦਾਖਲੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮਿਤੀ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ’ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਾਖਲੇ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਕਿ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਾਈਏ।

Notes

- ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਦੰਡ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪਤਾੜਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 3

1. ਬੱਚੇ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ/ਸਕੂਲ/ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਿਸ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।——

2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਲੰਘਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ——

3. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।——

4. ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ (ਹੋਟਲਾਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ, ਖੇਤਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਆਦਿ) ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰੋ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੋ।——

5. ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ।———

6. ਇੱਕ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰੋ।——

3.3 ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੱਡੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣਗੇ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਕੂਲ ਹੋਏਗਾ-ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਤਹਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹੈ:

- ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਂਬੱਧ ਹੋਣਾ,

Notes

- ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ,

- ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ,

- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਬੈਠਕ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ,

- ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਾ ਭੈਅ ਤੋਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ/ਸਦਮੇ ਤੋਂ ਅਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕੇ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

- ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿੱਚ ਕੋਤਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਏਗੀ।

- ਕੇਵਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਆਰਟੀਈ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਰਟੀਈ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਮਰੱਥਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਭਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਟੀਈ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਏਜੰਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਸ਼ਤ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

Notes

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਕਰਤਵ	ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਂਬੱਧਤਾ
	ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਖੇਤਰ
	ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਨਾ
	ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ
	ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨਾ
	ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ
	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ
	ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ
	ਵਿਸੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ
	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀਆਂ
	ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ
	ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਪਾਲਣ ਵਿੱਚ
	ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨਾ
	ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਨਾ
	ਇੱਕ ਮੈਂਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨਾ
	ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਾਰਨਾ

Notes

ਗਤੀਵਿਧੀ 4

ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ?————————————————————————————

3.4 ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਠੀਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੋਗੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਉਪਯੁਕਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਲੇਖ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਮਾਪਦੰਡ ਜਾਂ ਨਿਯਮ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦਾ ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਣਕੇ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਔਰਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਦਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਰਗ ਤੋਂ ਚੁਣੇ ਜਾਣਗੇ। ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਕਾਰਜ ਕਰੇਗੀ:

- ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ,
- ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨੀ,
- ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦਾਨ ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ,

Notes

- ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ।

ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋਗੇ। ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਯੋਗ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰਤੀ ਤੱਕ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸੰਯੁਤਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਨਿਯਮਿਤਤਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

3.5 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਬੰਧੀ ਮਜਬੂਰੀਆਂ

ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬਾਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਇਹ ਇੰਨਾ ਲਚਕੀਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਯੋਜਿਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਨਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਤੀਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਪਾਠ ਸਮੱਗਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਅਵਸਰ ਹੋਵੇ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਬੱਚਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਏਗੀ, ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੋਏਗਾ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਾਸ ਜਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੋਏਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬੱਚੇ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣਾ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ

Notes

ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 5

1. ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰੋ, ਜਿੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੋ।

2. ਦੱਸੋ ਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

3. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਸਬੰਧੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪੱਧਤੀ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ? ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੋ।

4. ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ? ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੋ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੀ ਨਿਯਮਾਂਵਲੀ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉੱਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ 2009 ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ 8 ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

Notes

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਹ ਨਿਯਮ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਢਾਂਚਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸਬੰਧੀ ਨੁਕਸਾਨਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ। ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਆਦਿ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ "ਆਦਰਸ਼ ਨਿਯਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼' ਆਪਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਾ ਹੈ:

1) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।

2) ਗੁਆਂਢੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ,

3) **ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ:** ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ, ਆਵਾਜਾਈ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਸਕਣ।

4) ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਤਹਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ

5) ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਸੰਚਾਲਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ,

6) ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਲਈ ਉਮਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ

7) ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ (ਸਿਵਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਹਨ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹਨ) ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਵਿਧੀ

8) ਉਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਹਿਤ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

9) ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜ

10) ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਏਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵੀ ਕਰੇਗੀ,

11) ਅਧਿਆਪਕ ਯੋਗਤਾ ਨਿਯਮ

Notes

3.6.1 ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਗ

ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ੳ) ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਅਰਥ ਹੈ 'ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009'।

ਅ) 'ਆਂਗਨਬਾੜੀ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਹਿਲਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੀ ਸੰਗਠਿਤ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ ਸਥਾਪਿਤ ਆਂਗਨਬਾੜੀ ਕੇਂਦਰ।

ੲ) 'ਨਿਯਮ ਮਿਤੀ' ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਹੈ ਉਹ ਮਿਤੀ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਗਜ਼ਟ ਦੀ ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ) 'ਅਧਿਆਏ', 'ਭਾਗ' (ਖੰਡ) ਅਤੇ 'ਅਨੁਸੂਚੀ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧਿਆਏ, ਖੰਡ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚੀ।

ਹ) 'ਬੱਚੇ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ 6–14 ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ।

ਕ) 'ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਚਤ ਰਿਕਾਰਡ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ,

ਖ) 'ਸਕੂਲ ਮੈਪਿੰਗ (ਨਕਸ਼ਾ)' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਕੂਲ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਜਾਂ ਖੜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

3.6.2 ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ

- **ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਨਿਯੁਕਤ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕਲਾਸ ਦੇ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾਪੂਰਬਕ ਜੁੜ ਜਾਣ। ਇਸ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੋਏਗਾ।

- **ਖੰਡ 4 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ**

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮੇਟੀ/ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੇਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢੁਕਵੀਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਲਪਿਤ, ਉਮਰ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਏਗੀ ਜੋ

ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਖੰਡ 29 (1) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਹੋਏਗੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੋਏਗਾ ਜਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸੁਵਿਧਾ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਖਲਾਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨਗੇ ਜਾਂ ਉਹ ਜੋ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੋਏਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 2 ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਏਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾਪੂਰਬਕ ਜੁੜ ਸਕੇ।

Notes

3.6.3 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਤੱਵ

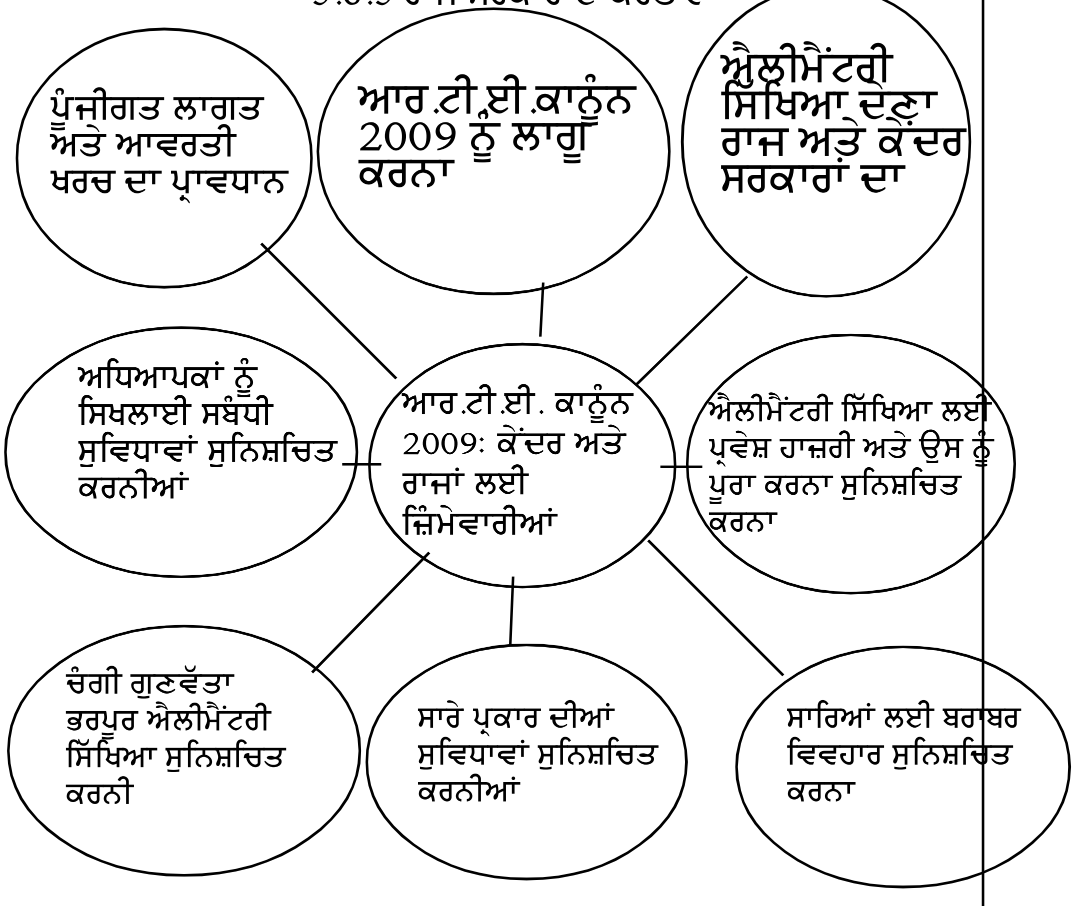

ਚਿੱਤਰ 4: ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਰੱਤਵ

Notes

- **ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ**

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਕਲਾਸ 1-5ਵੀਂ ਤੱਕ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਅਤੇ ਕਲਾਸ 6-8ਵੀਂ ਤੱਕ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 3 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਸਥਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਲਾਸਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜੋ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਨ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਵਾਜਾਈ ਜਾਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਰਾਜ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਯਾਤਰਾ ਪਾਸ ਜਾਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਸਾਇਕਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸੁਵਿਧਾ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ। ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਨਕਸ਼ੇ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ।

3.6.4 ਰਿਕਾਰਡ ਦਾ ਰੱਖ ਰਖਾਅ

ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖੇਗੀ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਉਹ ਹਰੇਕ ਘਰ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਰਾਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਰਿਕਾਰਡ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਅਪਡੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਰਤੱਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਤੁਰੰਤ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਉਤਪੀੜਨ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਅਨਿਯਮਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਕਰਤੱਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ

Notes

ਅਨਿਯਮਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ ਜੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਲਈ ਹੋਏਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਸਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿੱਤੀ ਲੋੜਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।ਅਸੀਂ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

3.6.5 ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਜਾਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਖੁਦ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੱਖਿਅਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਦੇਖਰੇਖ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਅਹਿਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਸੌਂਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਵਾਹ ਅਸੀਂ ਨਿਸ਼ਠਾਪੂਰਨ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮਾਨਤਾ ਹੀ ਰੱਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਸੂਚੀ ਬਣਾਈਏ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਓ।

3.6.6. ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ

ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਹੀ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ

Notes

ਬਣਾਈ ਜਾਏਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 75 ਫੀਸਦੀ ਹੋਏਗੀ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

• ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਗੈਰ ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਰਜ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਬੇ ਹੋਏ (ਕੇਵਲ ਜਨਗਣਨਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ)

• ਆਮ ਡਿਊਟੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਪਕ ਫਾਇਲ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੰਚਤ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਰਿਕਾਰਡ ਹੀ ਉਸ ਸਾਲ ਲਈ ਸਬੰਧਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਪਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਏਗਾ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਿਰਮਾਣ, ਸਿਖਲਾਈ ਮੌਡਿਊਲ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ।

• ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੁਧਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰੇਗੀ।

• ਰਾਜ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਪਾਤ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੇਗੀ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 6

1. ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਭਾਗ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ————————————
————————————————————————————
————————————————————————————
—————2.ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ ?——————————————————————————
————————————————————————————
——————————————————

3.6.7 ਅਧਿਆਪਕ

Notes

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਥਾਰਿਟੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਥਾਰਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਢਿੱਲ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 7

1.ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਢਿੱਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ?———————
——————————————————————————————
——————————————————————————————
—————

3.6.8 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਪਨ

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਜਾਰੀ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾ) ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਥਾਰਿਟੀ ਹੈ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਾਏਗੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਾਏਗੀ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਪੁਸਤਕ (ਗਾਇਡਲਾਈਨ) ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ’ਤੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਕੂਲ/ਬਲਾਕ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਫਲਤਾਪੂਰਬਕ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਚਤ ਰਿਕਾਰਡ ਨੂੰ ਦਰਸਾਏਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਧਿਐਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਉੱਪਲੱਬਧੀਆਂ ਕੀ ਕੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ, ਨ੍ਰਿਤ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ।

Notes

ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣੀ ਹੋਏਗੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੰਚਤ ਰਿਕਾਰਡ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਏਗਾ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 8

1.'ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁੱਢਲਾ ਅਧਿਕਾਰ' ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦੀ ਤਰਕਸੰਗਤਤਾ 'ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।——

2.ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਜਾਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਸਨ?——

3.ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਨਿਆਂਸੰਗਤਤਾ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰੋ।——

3.6.9 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ

Notes

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਉੱਥੇ ਅਜਿਹੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਗਠਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਉਠਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇੱਕ ਅੰਤਰਿਮ ਅਥਾਰਿਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਥਾਰਿਟੀ' (ਆਰਈਪੀਏ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨ ਜਾਂ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਗਠਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਰਤੱਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ।

ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਆਮ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਤਹਿਤ ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧ/ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਜਾਂ ਲਾਚਾਰੀ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਗਠਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ:

- **ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ:** ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਆਹਾਰ, ਸੌਣ ਲਈ ਚੰਗੇ ਬਿਸਤਰੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

- **ਸੁਰੱਖਿਆ:** ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦੁਰਪ੍ਰਯੋਗ ਕਾਰਨ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

Notes

- **ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ**: ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿ ਚਾਈਲਡ ਰਾਈਟਸ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਨੈੱਟਵਰਕ (ਸੀਆਰਆਈਐੱਨ) ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ:

(ੳ) **ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਕਾਰ**: ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਭੋਜਨ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਿਯੋਜਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਢੁਕਵੀਂ ਰਿਹਾਇਸ਼, ਭੋਜਨ, ਜਲ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਅਧਿਕਾਰ, ਕੰਮ ਦਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ’ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

(ਅ) **ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਾਤਮਕ ਅਧਿਕਾਰ**: ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ‘ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ’ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਵੱਸਥ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਅਧਿਕਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

–ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

– ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

– ਡਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ

– ਚੁਣਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

–ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ’ਤੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

–ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੋਨੋਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਤਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿੱਤ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਨੁਮਾਨਤ ਖਰਚ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇਏਗੀ। ਇਸ ਅਨੁਦਾਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖਰਚ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ’ਤੇ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

Notes

–6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

–ਸੰਬਧਿਤ ਰਾਜ ਕਰਨਗੇ:

- ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦਾ ਹਰੇਕ ਬੱਚਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰੇ।

- ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇ।

- ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵ ਨਾ ਹੋਵੇ।

- ਇਹ ਵੀ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇ ਕਿ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣ।

- ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਲਈ ਗੁਣਵੱਤਾ ਭਰਪੂਰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇ।

- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਅਵਸਰ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3.7 ਸਿੱਟਾ

ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋੜ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਉਣਾ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 45 ਵਿੱਚ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਨੁਛੇਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। 2002 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ 86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ (ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ) ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਛੇਦ 21ਏ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। 1959 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦਾ

Notes

ਅਧਿਕਾਰ, ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਦੁਰਪ੍ਰਯੋਗ, ਅਣਦੇਖੀ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੋਂ ਬਚਾਅ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 2009 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ, 2009 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

3.8 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

· en.wikipedia.org/wiki/Sarva_Shiksha_Abhiyan

· unesdoc.unesco.org/images

· Aggarwal, J C: Development Of Education System In India

· www.tn.gov.in/schooleducation/contacts.htm

3.9 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

1. ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਜੋ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਰਹੇ।

2. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ 5 ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਇਕਾਈ 4 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ

ਸੰਰਚਨਾ

Notes

4.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

4.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

4.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ– ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.

4.2.1 ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

4.2.2 ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਕਾਰਜ

4.3 ਰਾਜ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ

4.3.1 ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.)

4.3.2 ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ (ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ.)

4.4. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ (ਡੀ.ਆਈ.ਈ.ਟੀ.)

4.4.1 ਡਾਇਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

4.4.2 ਡਾਇਟ ਦੇ ਕਾਰਜ

4.5 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ (ਬੀ.ਆਰ.ਸੀ.)

4.5.1 ਬੀਆਰਸੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜ

4.6 ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ (ਸੀ.ਆਰ.ਸੀ.)

4.6.1 ਸੀਆਰਸੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

4.6.2 ਸੀਆਰਸੀ ਦੇ ਕੰਮ

4.7 ਸਿੱਟਾ

4.8 ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ/ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ

4.9 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

4.10 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

4.0 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 51ਏ ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ‘ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ

Notes

ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਤਾਂਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰੰਤਰ ਉੱਦਮ ਅਤੇ ਉਪਲੱਬਧੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਵਧਦਾ ਰਹੇ।' ਇਸ ਮੁੱਢਲੇ ਕਰਤੱਵ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਵੈਇਛੁੱਕ।

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ (ਐੱਮ.ਐੱਚ.ਆਰ.ਡੀ.), ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.), ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.), ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ, ਸਮੂਹ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

1.ਵਿਭਿੰਨ ਸਿਖਲਾਈ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

2.ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਭਿੰਨ ਨਵੀਨ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕ ਸਕਣ।

ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚਿੱਤਰ 4.1 ਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਸਬੰਧ ਦੀ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

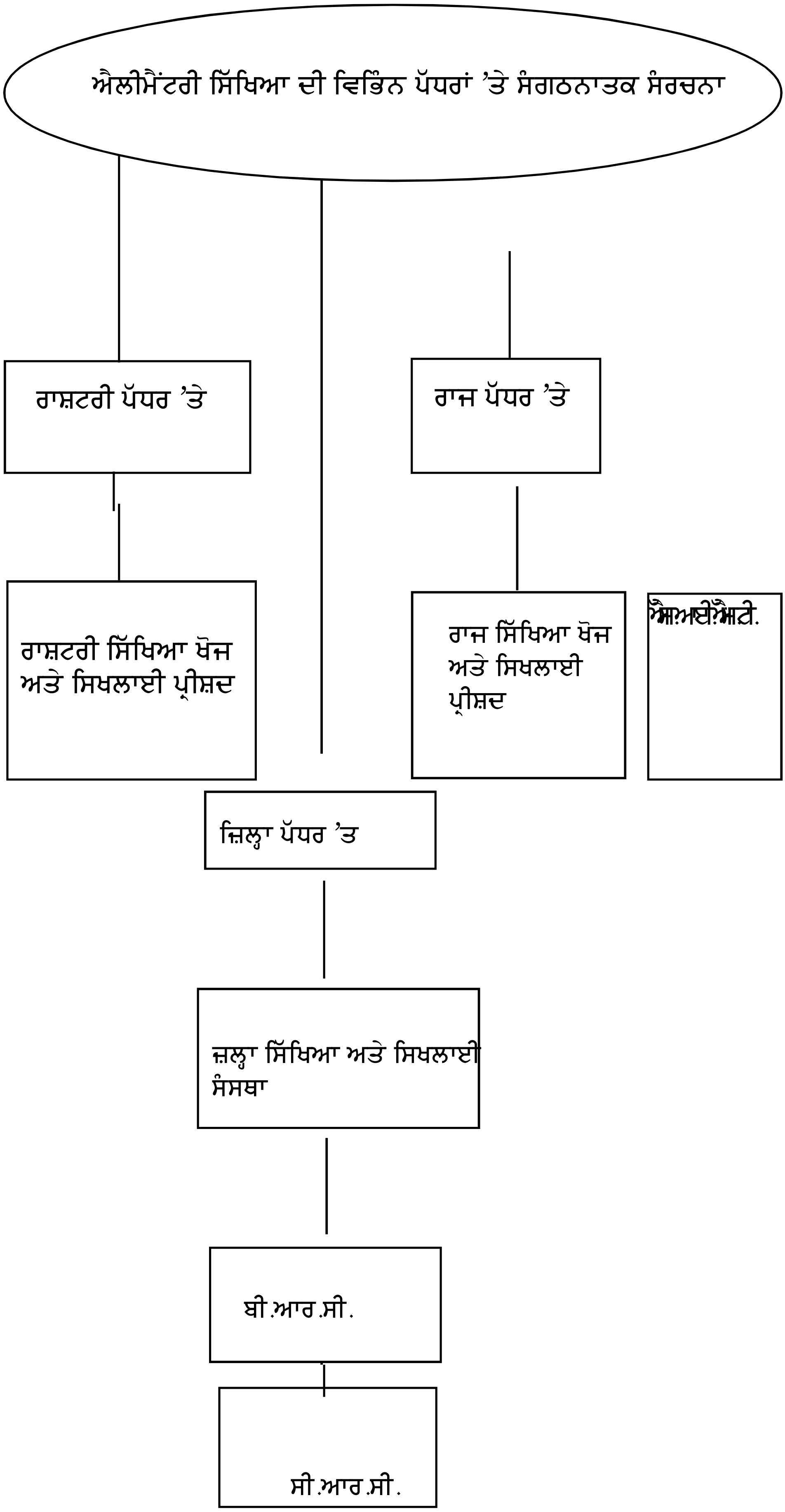
ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਕ ਸੰਰਚਨਾ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ
ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ
ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤ
ਜ਼ਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ
ਬੀ.ਆਰ.ਸੀ.
ਸੀ.ਆਰ.ਸੀ.

ਚਿੱਤਰ 4.1

Notes

ਆਓ ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ।

4.1 ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਓਗੇ ਕਿ:

- ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਅਤੇ ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬੀਆਰਸੀਜ਼ ਆਦਿ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ
- ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਦੱਸ ਸਕੋਗੇ।

4.2 ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ: ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.

1954 ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਖੋਜ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿਓਰੋ (1954), ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਗਾਈਡੈਂਸ (1954), ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ (1956), ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸੈਂਟਰ (1959), ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕੌਂਸਲ ਫਾਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ (1959) ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਆਡਿਓ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ (1959)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਆਓ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ।

1961 ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਹਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਤਹਿਤ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਢੁਕਵੀਂ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.) ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ

Notes

ਸਥਾਪਨਾ 1 ਸਤੰਬਰ, 1961 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਮਾਹਰਤਾ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਸਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਦੇ ਚਾਰ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ:

• ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ

• ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨੇ

• ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨਾ

• ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ:

• ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ (ਐੱਨ.ਆਈ.ਟੀ.) ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

• ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸੰਸਥਾ (ਸੀ.ਆਈ.ਈ.ਟੀ.), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

• ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇਂਦਰੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ (ਪੀ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਈ.ਵੀ.ਈ.), ਭੁਪਾਲ

• ਖੇਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ (ਆਰ.ਆਈ.ਈ.) ਜੋ ਅਜਮੇਰ, ਭੁਪਾਲ, ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ, ਮੈਸੂਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਾਂਗ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ।

ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਮੁੱਖ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ, ਆਮ ਸਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

• ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰੇਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ

• ਯੂ.ਜੀ.ਸੀ. ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦਾ ਸਕੱਤਰ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਉਪ ਕੁਲਪਤੀ (ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ) ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਹਤ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਓਰੋ, ਸਿਖਲਾਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਡੀ.ਜੀ.ਈ.ਟੀ., ਕਿਰਤ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ

Notes

ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ, ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ (6 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ) ਜੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਚਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ)।

- ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਇਸ ਦਾ ਸੰਯੋਜਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿੰਨ ਉਪ ਕਮੇਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਮੇਟੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਚਲਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4.2.1 ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

1961 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਬੰਧ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਧਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ (ਸੋਧ) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੋਧ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਭਾਗ, ਖੇਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸੰਸਥਾ (ਸੀ.ਆਈ.ਈ.ਟੀ.) ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇਂਦਰੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਸੋਧ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੋਧਕਰਤਾਵਾਂ/ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀਐੱਚ.ਡੀ. ਦੇ ਸੋਧ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਯੋਗ ਸੋਧਕਰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਸੋਧ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ (ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ 12) ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

13) ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ

Notes

14) ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਲਾਹ

15) ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ

16) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ

4.2.2 ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਕਾਰਜ

ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ੳ) ਖੋਜ: ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਧਕਰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਲੋੜ ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੋਧ ਸਿੱਖਿਆ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅ) ਸਿਖਲਾਈ: ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ-ਪ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ੲ) ਵਿਕਾਸ: ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ/ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਜਨਸੰਖਿਆ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਲਾਂਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸਆਤਮਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸ) ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਲਾਈ: ਇਹ ਯੋਗ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਵਰਕਰਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹ) ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ: ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕ) ਅਧਿਐਨ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਰਵੇਖਣ: ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸੋਧ ਅਧਿਐਨ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

Notes

ਖ) **ਪ੍ਰਸਾਰ**: ਇਹ ਉੱਨਤ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ (ਗਿਆਨ) ਅਤੇ ਸੋਧ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ -ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗ) **ਸਲਾਹ**: ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਘ) **ਨੀਤੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ**: ਇਹ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਙ) **ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰ**: ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੋਜ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਸਕੇ।

ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਚਿੱਤਰ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

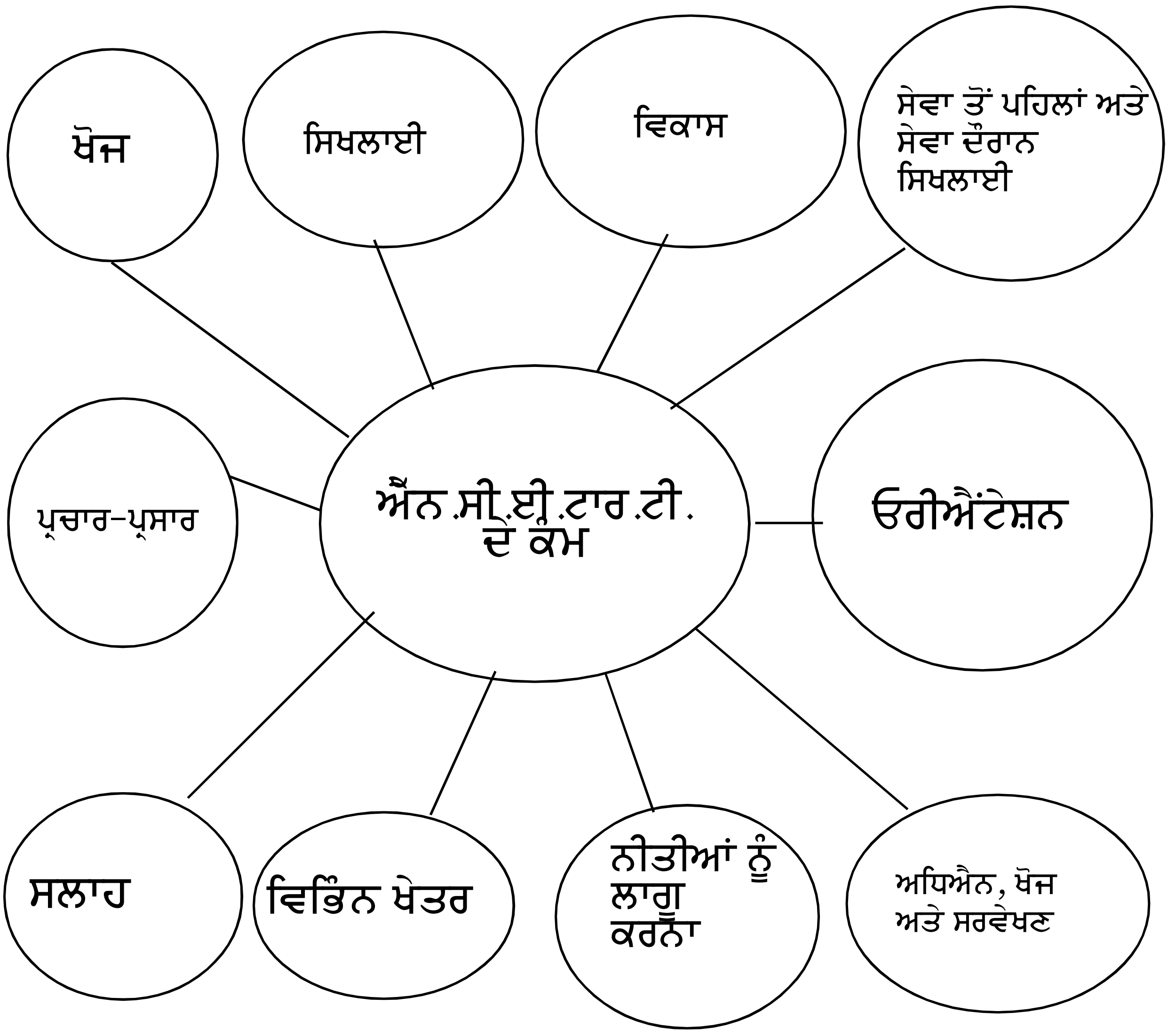

ਚਿੱਤਰ 4.3: ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਕੰਮ

ਚ) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭੂਮਿਕਾ: ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਯੂਨੈਸਕੋ, ਯੂਨੀਸੈਫ, ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਆਦਿ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

Notes

ਗਤੀਵਿਧੀ-1

1.ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਲਗਪਗ 100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ। ——
————————————————————————
————————————————————————
————————————————————————
————————————————————————
——

4.3 ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ

ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ: ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ-ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ-ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ.।

4.3.1 ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਚ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.)

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੋਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ-ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦਾ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਖੋਜ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. 36 ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਕਮ, ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ, ਕੇਰਲ, ਗੋਆ, ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਟਾਰ.ਟੀ. ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ: ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਭਾਗ ਹਨ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਭਾਗ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

–ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ

–ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ

–ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ

–ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ

–ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸੈੱਲ

ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ

–ਸਿੱਖਿਆ ਸੈੱਲ

–ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸੈੱਲ

– ਲੇਖ ਵਿਭਾਗ

–ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ

ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

–ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੰਗ ਹੈ।

–ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ।

–ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲਾਂ, ਡਾਇਟ, ਸਿਖਲਾਈ ਕਾਲਜਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਉੱਚ ਅਧਿਐਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

–ਇਹ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਟਰਾਂਸਫਰ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਭੇਜਦੀ ਹੈ।

–ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਵਿੱਤ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

–ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਾਰਜ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

Notes

Notes

–ਇਹ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

–ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸਥਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

–ਇਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਯੂਨੈਸਕੋ, ਯੂਨੀਸੈਫ, ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣ।

–ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ’ਤੇ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਖੋਜ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

1.**ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਕਾਰਜ:** ਇਹ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਾਰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:

ੳ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੋਧ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਨਿਰੀਖਣ ਜਾਂ ਸਮੀਖਿਆ

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ/ਪੁਨਰਨਿਰੀਖਣ ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਤਹਿਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਹੈ।

ਅ) ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ: ਇਹ ਸੋਧ ਵਿਧੀਆਂ ’ਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੲ) ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਲਾਈ: ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸ) ਸਮੁੱਚਾ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ: ਇਹ ਸਮੁੱਚਾ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ–ਟੀ ਕਿਯੂ ਐੱਮ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਉਪਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਹ) ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ: ਵਿਭਿੰਨ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਮਾਨਕ ਸਿਖਲਾਈ ਰੂਪ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀਆਂ ਆਦਿ ’ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕ) ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ: ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਵੀਨਤਾ ਵਾਧਾ, ਸੋਧ ਸਮਰੱਥਾ, ਅਗਵਾਈ ਵਿਵਹਾਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਸੰਸਥਾ ਹੈ।

Notes

4.3.2 ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ- ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ.

ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਐੱਸ.ਐਸ.ਏ. ਦਾ ਰਾਜ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾਪੂਰਬਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ, ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਉਪ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰਾਂ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਇੱਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਆਮ ਸਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਕਾਰਜਕਾਰਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਆਯੋਜਨ ਵਿਭਾਗ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿਭਾਗ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਭਾਗ, ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨਵੀਨਤਾ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।

ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

ੳ) ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ

– ਖੋਜ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਗਿਆਨ ਦੀ ਉਤਪਤੀ

–ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਖੋਜ ਸਿੱਟੇ

Notes

–ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਭਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ

ਅ) ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ

,– ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ

–ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ

–ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ

–ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ

ੲ) ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਾਤਮਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨਾ

–ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਸਿੱਖਿਲਾਰਥੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ

–ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣਾ

–ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਯੋਜਨ

–ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ–ਸੰਸਥਾਗਤ ਯੋਜਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਾਰਜ

ਸ) ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ

ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

–ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨੀਤੀ ਆਯੋਜਨ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਖੋਜ ਅਧਿਆਪਨ ਕਰਨਾ

–ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਉਪ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਾ

–ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ/ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

– ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ, ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ, ਰਾਜ ਪੱਧਰ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨਾ

Notes

– ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਵਿਕਾਸ, ਨਿਗਰਾਨੀ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਖੋਜ ਲਈ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਨੈੱਟਵਰਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ

–ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਲਈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਮੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

–ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 2

1.ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ।——

2.ਮੌਜਦੂਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰੋ।———

4.4. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ–ਡਾਇਟ (ਡੀ.ਆਈ.ਈ.ਟੀ.)

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ–ਡਾਇਟ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1986 ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ–ਡਾਇਟ, ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਏਜੰਸੀ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਡਾਇਟ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ

ਇਹ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਡਾਇਟ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ 7 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:

–ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਖਾ

–ਕਾਰਜ ਅਨੁਭਵ ਸ਼ਾਖਾ

–ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰੋਤ ਇਕਾਈ

–ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਖੇਤਰੀ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਤਾਲਮੇਲ ਸ਼ਾਖਾ

–ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਾਠ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸ਼ਾਖਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸ਼ਾਖਾ

–ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸ਼ਾਖਾ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ 4.4. ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

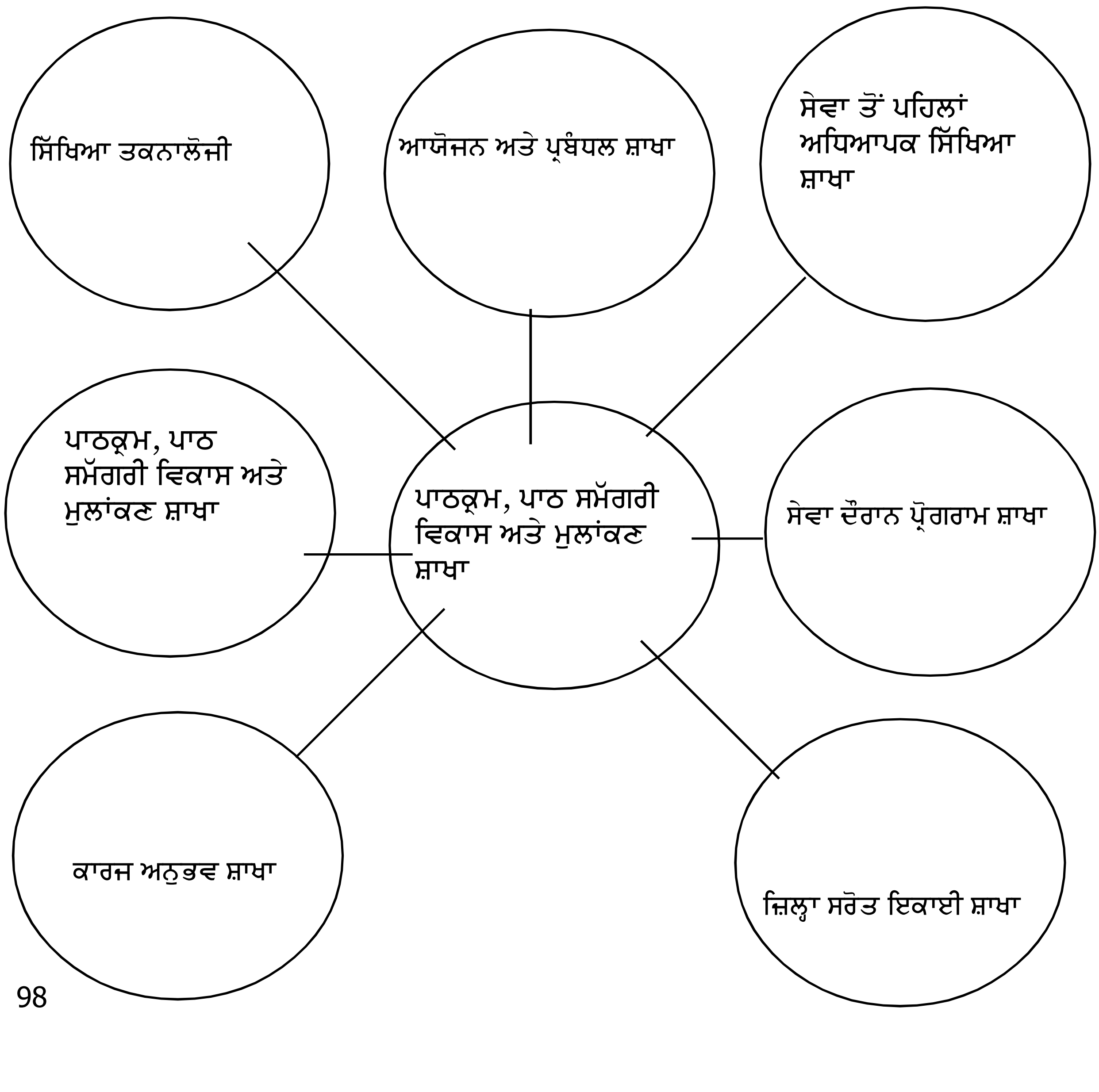

ਚਿੱਤਰ 4.4: ਡਾਇਟ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ

Notes

4.4.1 ਡਾਇਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਡਾਇਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ:

–ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਸਮੱਸਿਆ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ।

–ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ’ਤੇ ਲਘੂ ਖੋਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨੀ।

–ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਖੋਜ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ।

–ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਖੋਜ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।

–ਖੋਜ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦਖਲ ਰਾਹੀਂ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।

4.4.2 ਡਾਇਟ ਦੇ ਕਾਰਜ

ਹਰੇਕ ਡਾਇਟ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ:

ੳ) ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਟੀਚਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ

–ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਆਪਕ (ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਨੋਂ)

–ਸਿਖਲਾਈ/ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ–ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ

–ਇੰਸਟਰੱਕਟਰ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨ–ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ

–ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਵੈ ਇਛੁੱਕਾਂ ਦੀ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਅ) ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਰਥਨ/ਸਹਾਇਤਾ

–ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ

Notes

–ਸਥਾਨਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਪਕਰਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

–ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ/ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ

ੲ) ਕਾਰਜਾਤਮਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗੀਕਰਨ

ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ/ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣਾ

ਡਾਇਟ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਕਰ ਸਕੇ, ਡਾਇਟ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੌਤਿਕ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਭਵਨ ਆਦਿ), ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਉਪਕਰਨ, ਵਾਧੂ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕ, ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ, ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਅਨੁਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾਇਟਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ/ਵਿਭਾਗ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:

–ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ

–ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਦਾਰਥ ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਭਾਗ

–ਕਾਰਜ ਅਨੁਭਵ ਸ਼ਾਖਾ

–ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰੋਤ ਇਕਾਈ ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗ ਜਿਵੇਂ ਆਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਖੇਤਰ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ।

4.5. ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ (ਬੀ.ਆਰ.ਸੀ.)

ਡਾਇਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸੁਧਾਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ 100 ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਬਲਾਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਡਾਟਾ ਐਂਟਰੀ ਅਪਰੇਟਰ, ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਜਨੀਅਰ, ਖੰਡ ਸੰਯੋਜਕ, ਸਰੋਤ ਅਧਿਆਪਕ ਆਦਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

4.5.1 ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜ

Notes

ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਨ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮੁਦਾਏ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਸੂਚਨਾ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਬੀ.ਆਰ.ਸੀ. ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

ੳ) ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ।

ਅ) ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਉਣੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਰੰਮਤ ਵੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੲ) ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਜਿਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸ) ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਣ।

ਹ) ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ।

ਕ) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਵਰਦੀ ਦੇਣਾ।

ਖ) ਸਕੂਲ ਉਤਸਵਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਲਈ ਟੂਰ ਆਦਿ ਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨਾ।

ਗ) ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ।

ਘ) ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਉਤਸਵਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ।

ਙ) ਹੋਰ ਏਜੰਸੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ (ਐੱਨਜੀਓ), ਸਵੈਇਛੁੱਕ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹ (ਐੱਸਐੱਚਜੀ), ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਆਦਿ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ।

Notes

ਚ) ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਬੈਠਕਾਂ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਤਾਂਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਜਾਂ ਅੜਚਣ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ

ਛ) ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ।

4.6 ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ (ਸੀਆਰਸੀ)

ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਅੱਠ ਤੋਂ ਦਸ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ, ਮਾਹਿਰਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਧਿਆਪਕ ਇਕੱਠੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਹੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ ਜੋ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਉਸ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਚਾਇਤ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4.6.1 ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

–ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ

–ਸਕੂਲ ਨਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਵੰਡ

– ਨਵੇਂ ਸਿਲੇਬਸ ਜਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ

–ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨੀ

4.6.2 ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਾਰਜ

ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਪੱਧਤੀਆਂ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ:

–ਸਕੂਲ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ

–ਸਕੂਲ ਸਮੂਹ ਤਹਿਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਟਰਾਂਸਫਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ

Notes

–ਤਨਖਾਹ ਵੰਡਣੀ

–ਫਰਨੀਚਰ ਵੰਡਣਾ

–ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਲੇਖਨ ਸਮੱਗਰੀ

–ਸਕੂਲ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਬਦਲ ਸਬੰਧੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ

–ਸਕੂਲ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਚਨਚੇਤੀ ਛੁੱਟੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ

–ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ।

–ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

–ਸਿੱਖਿਆ ਉਤਸਵਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣਾ

– ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਯਮਿਤ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ

–ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਹਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨੀ

–ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੁਲਭਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ

–ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ

–ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਨਿਗਰਾਨੀ

ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਕੱਲਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4.7. ਸਿੱਟਾ

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਤੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ 1961 ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਰਬਉੱਚ ਸੰਸਥਾ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜ ਸਨ: ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣਾ। ਇਸ

Notes

ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜਾਂ ’ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਹੈ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਬਵਿਆਪੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਅਤੇ ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.।ਐੱਸ.ਈ.ਟਾਰ.ਟੀ. ਦੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਉਹੀ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਐੱਸ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਹਨ। ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ ਵੀ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਭਾਗ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਨਾਤਮਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਨੀਤੀ ਆਯੋਜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1986 ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਡਾਇਟ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੁਝ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਡੀ.ਆਰ.ਯੂ. (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰੋਤ ਇਕਾਈ) ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਫਿਰ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਸੀ.ਆਰ.ਸੀ. ਹਨ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

4.8. ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼/ਸੰਕੇਤਾਮਕ

ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ
ਐੱਮ.ਐੱਚ.ਆਰ.ਡੀ.	ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ
ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਈ.ਆਰ.ਟੀ.	ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ
ਐੱਮ.ਐੱਲ. ਐੱਲ.	ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਿਖਲਾਈ ਪੱਧਰ
ਡੀ.ਪੀ.ਈ.ਪੀ.	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
ਟੀ ਕਿਊ ਐੱਮ	ਸਮੁੱਚਾ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ
ਐੱਸ.ਆਈ.ਈ.ਐੱਮ.ਟੀ.	ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ
ਐੱਨ.ਜੀ.ਓ.	ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ
ਡਾਇਟ (ਡੀ.ਆਈ.ਈ.ਟੀ.)	ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ
ਬੀ.ਆਰ.ਸੀ.	ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ
ਸੀ.ਆਰ.ਸੀ.	ਕਲੱਸ਼ਟਰ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰ

4.9 ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ/ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

–Deshmukh Ashima & Dr. Nair Anju(2010): Educational Management, Himalaya Publishing House, pp 479-492

- Deshmukh V.S. & Patil W.R. (2009), Primary Education: Current Situation, Problems and Solutions. Nirali Prakashan.

-Pandya, S.R. Educational Management

-http://www.dtert.tn.nic.in/Functions%20of%20DIET.html

4.10 ਇਕਾਈ ਅੰਤ ਅਭਿਆਸ

1) ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ. ਦੇ 9 ਕਾਰਜ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਛੁਪੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੋ।

d	i	s	s	E	m	i	n	a	t	e
c	f	g	r	E	s	e	a	r	c	h
d	t	u	s	E	s	a	r	c	g	h
o	r	i	e	N	t	a	t	i	o	n
d	a	d	d	G	r	e	s	e	r	c
s	i	a	r	D	e	v	o	p	l	g
u	n	n	w	O	r	k	s	h	o	p
r	i	c	q	W	e	t	r	t	i	g
v	n	e	d	E	v	e	l	o	q	e
o	g	s	u	R	v	e	y	s	r	e
i	m	p	l	E	m	e	n	t	s	o
d	e	v	e	L	o	p	m	e	n	t

2) ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਾਇਟ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ। ਇਸ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵੀ ਲਿਖੋ।

ੳ) ਉਪਲੱਬਧ ਭੌਤਿਕ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ

ਅ) ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਲਾਗੂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸੇਵਾਕਲੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ੲ) ਪਿਛਲੇ 2 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਸਿਖਲਾਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਸ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰੋ।